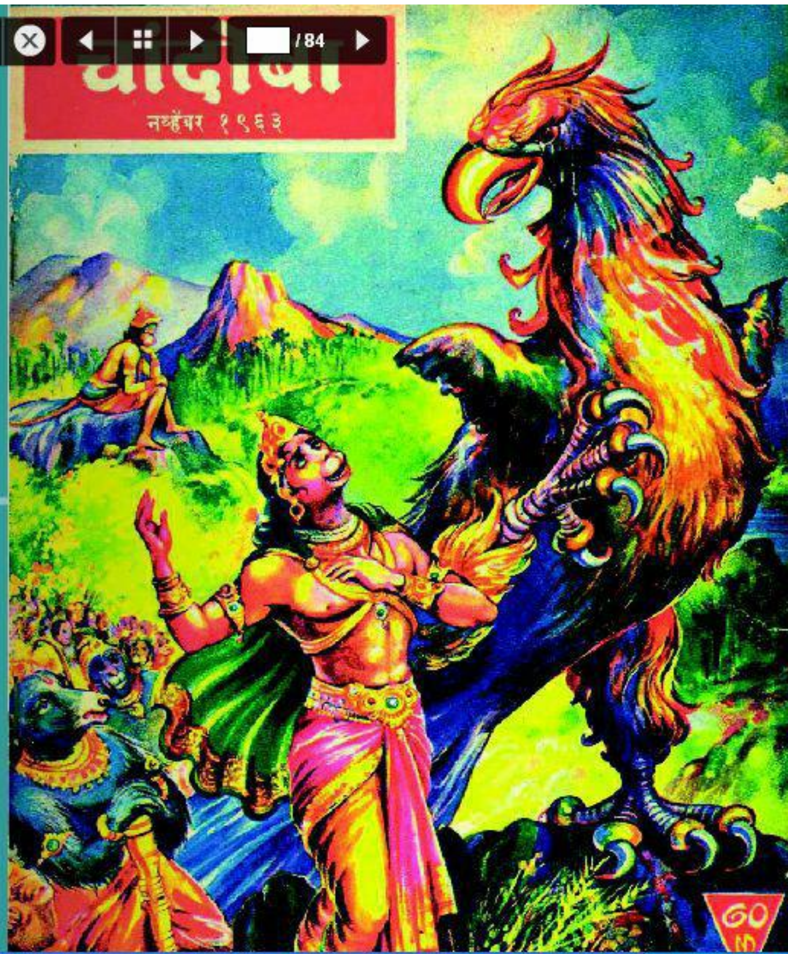

नव्हेंबर १९६३

Fullscreen 127 16 / 84

भारताचा इतिहास

अलाउद्दिनाचा विश्वासपात्र सरदार मलिक काफूर (मलिकंबर) यानें अल्लाउद्दिनाच्या मरणानंतर अधिकार सूत्रें स्वतःच्या हातीं करून घेण्यासाठीं प्रयत्न सुरू केला. सुलतानाची म्हणून एक घोषणा त्यानें लोकांना दाखविली. ती घोषणा नकली तरी होती किंवा सुलतान मरणासन्न अवस्थेंत असतां मलिक काफूरनें त्या घोषणेवर सुल्तानाची सही व शिक्कामोर्तब करवून घेतले होते. या घोषणेप्रमाणें सुलतानाचा मोठा मुलगा खिज्रीखान याच्याऐवजीं सर्वांत धाकटा मुलगा शहाबुद्दीन याला (त्याचें वय त्या वेळीं अवघें पांच सहा वर्षं होतें) गादीचा वारस नेमण्यांत आलें होतें.

या मुलाला गादीवर बसवून त्याच्या वतीनें काफूर राज्य कारभार पाहूं लागला. त्यानें अधिकाराच्या लोभानें अनेक दुष्ट कृत्यें केलीं. अल्लाउद्दिनाचा मोठा मुलगा खिज्रीखान व दुसरा मुलगा शादीखान यांचे डोळे काढवून राजमातेचें सर्व धन स्वाधीन करून घेऊन तिला तुरुंगांत टाकलें. नंतर त्यानें अल्लाउद्दिनाच्या तिसऱ्या मुलाला देखील एका महालांत नजरकैद करून त्याचे डोळे देखील काढण्याच्या प्रयत्नांत तो होता. परंतु त्यानें फक्त ३५ दिवसांच्या अमदानींत जे अत्याचार केले त्यांमुळें त्याचा अंतकाळ जवळ येऊन ठेपला. अल्ला-उद्दिनाच्या स्वामिभक्त नोकरांनीं त्याचा वध केला.

दिल्लीच्या वरिष्ठ उमरावांनीं मुबारक याला कैदेंतून मुक्त केलें व त्याला उमर याचा राजप्रतिनिधि म्हणून नेमलें. मुबारकनें फक्त ६४ दिवसच त्या पदावर काम केलें. नंतर त्यानें स्वतःच्या धाकट्या भावाचे डोळे काढले आणि कुतुबुद्दीन मुबारकशाह या नांवानें दिल्लीच्या गादीवर बसला. त्याचें राज्य कांहीं दिवस निर्विघ्नपणें चाललें. त्यानें कांहीं कडक कायदे रद्द केले व राजकीय कैद्यांना मुक्त केलें. सुल्तानानें जप्त केलेल्या जमिनीपण त्यानें परत केल्या.

परंतु मुबारकचें लक्ष हळू हळू राज्य-कारभारांत कमी होत गेलें व तो भोग-विलासांत गुरफटून गेला. त्या काळच्या ऐतिहासिकांचें मत आहे कीं तो गादीवर होता तो चार वर्षें व चार महिन्यांचा अवधी दारू पिण्यांत व नाचरंगांत लोटला.

मुबारकशाह खुसरो खान नांवाच्या एका सरदाराच्या हातचें एक बाहुलें होऊन बसला. हा खुसरो खान नीच जातीचा एक गुजराथी मुसल्मान होता. त्यानें सुल्तानाला वाईट संगत लावून देऊन स्वतःचा स्वार्थ सिद्ध करून घेतला.

सुदैवानें मुबारक शाह गादीवर असतां मंगोल लोकांनीं भारतावर स्वारी केली नाहीं. गुजराथ व देवगिरी येथें दोनदां सुल्ताना-विरुद्ध बंड झालें. गुजराथचें बंड मोडून सुलतानानें आपल्या सासऱ्याला गुजराथचा गव्हर्नर नेमलें. देवगिरीवर स्वतः सुल्तानानें

स्वारी केली. देवगिरीचा अधिकारी हरपाल-देव यानें पराभव निश्चित होणार हें पाहून पळून जाण्याचा यत्न केला. परंतु सुलता-नानें त्याला कैद करून त्याचा अंत केला. मलिक यक्लकी याला देवगिरीचा शासक म्हणून नेमण्यांत आलें. अशा तऱ्हेनें यादवांचें राज्य खालसा करण्यांत आलें.

सुलतानानें खुसरो खान याला तेलंगाण्या-वर स्वारी करण्यासाठीं पाठविलें. तो एक वर्ष देवगिरीला राहाला. तेथें त्यानें एक मशीद बांधली व दिल्लीला परत आला. हे सर्व विजय मिळाल्याचा सुलतानाला

Fullscreen 127 18 /84

फायदा होण्याऐवजीं त्याचें नुकसानच जास्त झालें. राजघराण्यांतल्या अनेक कर्त्या पुरुषांचा वध झाला. खलीफाशीं सुलतानाचें वितुष्ट आलें. सुल्तानानें स्वतःला मुसलमान धर्माचा अधिपति म्हणून घोषणा काढली. त्यानें स्वतःला अल्लाचा प्रतिनिधि म्हणून आपल्या नांवा बरोबर "अल वासिक बिल्ला" ही उपाधि धारण केली.

सुलतानाच्या मित्रांनीं खुसरोच्या खाना विरुद्ध तक्रार करून त्याची कानउघाडणी करण्याचा प्रयत्न केला. पण सुलतानानें त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केलें व शेवटीं खुसरोच्या एका नोकरानें सुरा भोसकून सुलताताचा वध केला. अशा तऱ्हेनें खिलजी वंश संपुष्टांत आला.

खुसरो "नासिरुद्दीन खुसरो" ही पदवी धारण करून दिल्लीच्या तख्तावर बसला. ज्या उमरावांनीं त्याला गादीवर बसविलें त्यांना खूष करण्यासाठीं इनामें देऊन त्यानें खजिना रिकामा केला.

हिन्दू लोकांना त्यानें उच्च अधिकाराच्या पदांवर नेमलें. ही गोष्ट कडव्या मुसल्मान उमरावांना आवडली नाहीं व त्यांनीं गाजी मलिक याला पुढारी करून खुसरोविरुद्ध बंडाचें निषाण उभें केलें. ५ सेप्टेंबर १३२० या रोजीं गाजी मलिक दीपालपूरहून दिल्लीवर चालून आला व त्यानें खुसरोचा पराभव करून त्याचा शिरच्छेद केला व त्याच्या अनुयायांची कत्तल केली.

गाजी मलिक याला स्वतः सुल्तान होण्याची इच्छा नव्हती. परंतु दिल्लीच्या नागरिकांच्या आग्रहास्तव ग्यासुद्दीन तुघलक या नांवानें १३२० च्या सेप्टेंबर महिन्यांत तो दिल्लीच्या गादीवर बसला.

महाभारत

धृतराष्ट्राच्या वानप्रस्थाश्रमाकरितां आवश्यक ती सर्व तयारी करण्यास युधिष्ठिरानें आज्ञा दिली. साऱ्या हस्तिनापुरांत ती बातमी पसरली व धृतराष्ट्राला निरोप देण्यासाठीं सारें शहर लोटलें.

धृतराष्ट्र गांधारीसह राजवाड्यांतून बाहेर आला. तो प्रजेला संबोधन करून म्हणाला— "मी व गांधारी वानप्रस्थाश्रम घेत आहों. व्यास मुनि व युधिष्ठिर दोघांनीं आम्हांला त्यासाठीं परवानगी दिली आहे. आतां तुमची सर्वांची परवानगी आम्ही मागत आहों. आमचा तुमच्याशीं कित्येक वर्षांचा संबंध शाश्वत असाच आहे. वार्धक्यामुळें व पुत्रशोकामुळें माझें शरीर दुर्बळ झालें आहे. राज्याचा भार युधिष्ठिराच्या खांद्यावर टाकून मी आपली जबाबदारी कमी करीत आहें. दुर्योधनाच्या राज्यकारभारापेक्षां युधिष्ठिराचा राज्यकारभार प्रजेला जास्त सुखावह होईल. उतारवयांत वानप्रस्थाश्रमाव्यतिरिक्त भार हलका करण्यास दुसरा उपाय नाहीं. म्हणून मी तुमचा सर्वांचा आतां निरोप घेत आहें."

तें ऐकून लोक त्यांना जें सुचलें तें बोलले. तेव्हां धृतराष्ट्र म्हणाला—"या देशाच्या गादीवर शांतनूचें राज्य होतें. भीष्माचार्य व विचित्रवीर्य यांनीं प्रजेला सुखी करण्यासाठीं आपल्या कारकीर्दीत प्रयत्न केला. माझा भाऊ पांडु यानें त्यांच्या मागें राज्यकारभार पाहिला. मी देखील आपल्या अल्पबुद्धीप्रमाणें राज्य केलें. माझ्या हातून कांहीं चूक घडली असल्यास मला क्षमा करा. दुर्योधनाचा कारभार

Fullscreen 127 20 / 84

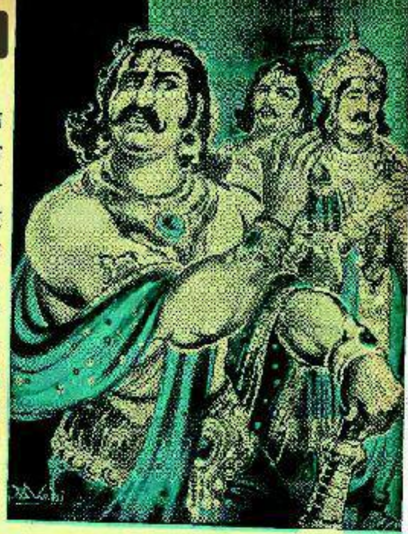
निरंकुश होता. त्याच्यामुळें क्षत्रिय जातींत दोन तट पडले. त्यांत माझी चूक नसेल असें मी मानीत नाहीं. तें सर्व आतां तुम्हीं विसरा. आतां कौरव यांचा राजा देखील युधिष्ठिरच आहे. मी त्याला तुमच्या व तुम्हांला त्याच्या हवालीं करीत आहें. आतां आम्हांला निरोप द्या. सर्वांना आमचे दोघांचे नमस्कार."

धृतराष्ट्रानें निरोपवजा दुःखकातर होऊन जें कांहीं म्हटलें तें ऐकून सर्व प्रजा दुःखी झाली. प्रजेच्या वतीनें एका ब्राह्मणानें पुढें येऊन निवेदन केलें—"महाराज! आपल्या प्रजेच्या वतीनें हात जोडून मी निवेदन करीत आहें. आपल्या पूर्वजांनीं आपल्या प्रजेला स्वतःच्या आपल्यासारखें वागविलें. आपण आपल्या मित्राप्रमाणें आमचें रक्षण केलेंत. व्यास महर्षींच्या सल्ल्याप्रमाणें आपण वानप्रस्थ आश्रम घेत आहांत. आपण जाऊं नये असें आम्ही कसें सांगूं? मात्र आपला वियोग सदा आमच्या हृदयाला दुःखी करीत राहील. पांडवांच्या राज्यांत देखील आम्हांला सुख मिळेल यांत आम्हांला शंका नाहीं. युधिष्ठिराचें राज्य सहस्र वर्षें रहावें हीच त्या परमेश्वराजवळ आमची प्रार्थना आहे."

गांधारीसह धृतराष्ट्र प्रजेचा निरोप घेऊन अंतःपुरांत परत आला. रात्र उलटल्यावर सकाळीं धृतराष्ट्राच्या इच्छेवरून विदुर युधिष्ठिराकडे गेला आणि म्हणाला—"धृतराष्ट्रानें कार्तिक महिन्यांत वानप्रस्थाश्रम घेण्याचें ठरविलें आहे. भीष्म, द्रोण, त्याचे पुत्र, सैंधव व इतर मित्रांचें श्राद्ध करण्याची त्याची इच्छा आहे. त्याला त्यासाठीं जें थोडें धन लागेल त्याची व्यवस्था कर अशी विनंति करण्यासाठीं त्यानें मला पाठविलें आहे."

युधिष्ठिर व अर्जुन दोघांनीं तें लगेच कबूल केलें. परंतु भीमाला तें मुळींच पसंत पडलें नाहीं. तेव्हां अर्जुन म्हणाला—"भीष्मादिकांचेंच श्राद्ध करावयाचें आहे ना? परिस्थिति येऊन पडली आहे म्हणून ते आपल्याकडे मागायला आले आहेत. पूर्वी कधीं त्यांच्या समोर हात पसरण्याचा प्रसंग आपल्यावर देखील आला होता. म्हणून कोणी तोंड उघडून मागायला आलें तर त्याला नकार देणें बरोबर नाहीं. तुला माझें मत पसंत नसेल तर युधिष्ठिराला विचार."

भीमाला राग आला. तो म्हणाला—"भीष्म व द्रोणाचार्य दोघांच्या श्राद्धासाठीं जें धन हवें असेल तें द्यायला माझा नकार नाहीं. पण आतां श्राद्धकरण्याची गरजच काय, मला नाहीं कळलें. दुर्योधन, दुःशासनादिकांना परलोकांत सुख मिळावें हाच हेतु आहे ना? त्या कुलनाशकांनीं साऱ्या पृथ्वीचा ध्वंस केला आहे. आम्हांला या सर्वांनीं काय कमी छळलें? तेव्हां हे आमचे काका कोठें गेले होते? द्यूत खेळत असतां आम्ही पणामागून पण हारत चाललों होतों तेव्हां हेच आनंदानें विदुराला नव्हते का विचारीत कीं कोण हारला?"

युधिष्ठिराला भीमाचा तो उद्धटपणा आवडला नाहीं. म्हणाला—"गप्प बस. पुरे झाली तुझी बडबड!" तो विदुराकडे वळून म्हणाला—"आमच्या काकांना जितक्या द्रव्याची आवश्यकता असेल तितकें त्यांनीं घेऊन जावें. आपल्या जुन्या कष्टांची आठवण करून भीम जें कांहीं बोलला तिकडे लक्ष देऊं नका." विदुरानें घडलेलें सर्व वृत्त धृतराष्ट्राला जाऊन सांगितलें. फक्त भीमानें म्हटलें तेवढें सांगितलें नाहीं. धृतराष्ट्राच्या मनाचें समाधान झालें. ब्राह्मण व ऋषी-

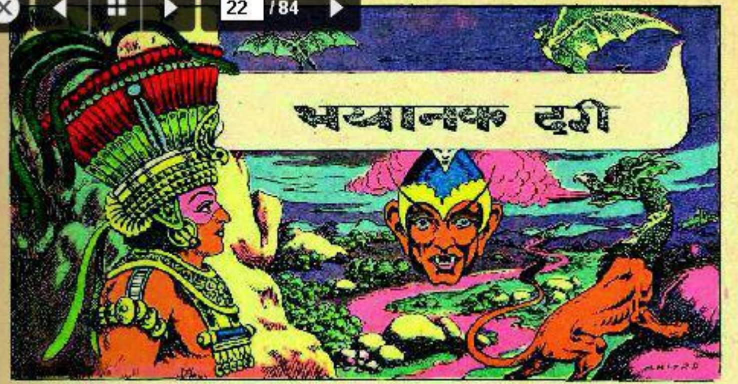
Fullscreen 127 22 / 84

मुनींना त्यानें आमंत्रणें पाठविलीं. भीष्म पितामहांच्या नांवीं रथ, अश्व, सुवर्ण, रत्न, मोती वगैरे, रेशमी व लोकरी वस्त्रें, गांवें दासदासी दान केले.

धृतराष्ट्र दान करीत होता व त्याच्या आज्ञेप्रमाणें युधिष्ठिराचे अधिकारी तो सांगेल तें देत चालले होते. काय काय दिलें गेलें याचा सर्व हिशोब पण ठेवण्यांत येत होता. दान धर्म धृतराष्ट्राच्या मनासारखा झाला. म्हणून त्याच्या मनाचें पूर्ण समाधान झालें.

दुसऱ्या दिवशीं त्यानें पांडवांना बोलाविलें. एक मोठा यज्ञ केला व वानप्रस्थाश्रमाची दीक्षा घेतली. वल्कल वस्त्रें परिधान करून गांधारी सह तो घरून निघाला. त्याच्याबरोबर पंचपांडव व त्यांच्या पत्नी, विदुर, संजय, युयुत्सु, गौतम, धौम्य आदि मुनि निघाले. कुंती गांधारीचा हात आपल्या हातांत घेऊन निघाली. धृतराष्ट्र गांधारीच्या खांद्यावर हात ठेवून निघाला. द्रौपदी आणि सुभद्रा यांच्याबरोबर उत्तरा पण आपल्या मुलाला कडेवर घेऊन निघाली. त्यांच्या मागें नागरीक लोक चालू लागले. साऱ्या हस्तिनापुराला शोककळा आली होती. पांडव द्यूतांत हारल्यावर वनवासास निघाले होते तोच प्रसंग सर्वांना आठवला. जागोजागीं लोकांची गर्दी होती. सर्वांचे डोळे ओलावले होते. सर्व नगराच्या द्वारापर्यंत आले. धृतराष्ट्रानें सर्वांना परत फिरण्यास सांगितलें. धृतराष्ट्राबरोबर विदुर व संजय दोघांना जाण्यास अनुमति मिळाली. कृपाचार्य, युयुत्सु अंतःपुरांतील परत स्त्रियांना घेऊन जायला धृतराष्ट्रानें युधिष्ठिराला सांगितलें. सर्व जागच्याजागीं उभे होते. युधिष्ठिर कुंतीला म्हणाला—“ आई, मी यांच्याबरोबर जातों. तूं सर्व स्त्रियांना घेऊन जा.”

[१९]

[लव आपल्या दोघां साथी मित्रांबरोबर त्या विचित्र सिंहाच्या गुहेंत शिरला. त्यांना तेथें दगडी गदा सांपडली. तो सिंह त्यांच्यावर उडी मारणार इतक्यांत गोमांगनें ती गदा त्याच्या टाळक्यांत फेंकून मारली. सिंह घाबरून परतला आणि गुहेबाहेर रानांत पळून गेला. त्याच भागांत पंखवाल्या जातीचे लोक होते. ते सिंहाला पाहून घाबरले. तेथेंच ब्रह्मदंडी पण होता. पुढें वाचा.]

ब्रह्मदंडीचा मंत्रोच्चार व पंखवाल्यांचा आरडा ओरडा यामुळें सर्व मैदान दुमदुमलें. सिंह त्यांच्या बाजूला गेलाच नाहीं. तो स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठीं पळतच होता.

ब्रह्मदंडीनें तें ओळखलें होतें. म्हणून तो जास्त मोठमोठ्यानें मंत्रोच्चार करूं लागला. मधून मधून तो ओरडे—“ काळभैरवा ! त्या सिंहाला कान धरून रानाबाहेर नेऊन टाक ! ” कांहीं वेळानें त्यानें ओरडून हाक मारली—“ जित ! ए शक्ति ! आहांत कोठें ? सिंहाला काळभैरवानें रानाबाहेर नेऊन टाकलें आहे. आतां भिण्याचें कारण नाहीं.” त्याचे दोन्ही अंगरक्षक समोर येऊन उभे राहाले. दोघांची घाबरगुंडी उडून गेली होती. त्यांची दृष्टि सिंह पळून गेला होता त्या बाजूला खिळली होती. शक्तिवर्मा आपली

Fullscreen 127 24 / 84

तल्वार फिरवीत म्हणाला–"समोर तर येऊं दे, जमिनीवर लोळवला नाहीं तर नांवाचा शक्तिवर्मा नाहीं."

जितवर्मा म्हणाला–"आज्ञा करावी, गुरुदेव ! आम्ही त्याचा पाठलाग करून त्याला ठार करतों !"

पण ब्रह्मदंडी जोरानें हंसून म्हणाला–"तुमचा पराक्रम काय मला माहीत नाहीं. तो राखून ठेवा. याहून जास्त महत्वाच्या कामासाठीं त्याचा उपयोग करतां येईल. प्रथम जाऊन त्या पंखवाल्यांना धाडस द्या. त्यांच्या सरदाराला बोलावून घेऊन या. आतां लखू आपल्या हातीं सांपडला आहे या गोष्टीची मला तरी शंका उरली नाहीं."

लखूचें नांव ऐकून दोघे चकित होऊन ब्रह्मदंडीच्या तोंडाकडे पाहूं लागले. म्हणाले–"लखू ! कोठें आहे ? आम्हांला नाहीं दिसला तो !"

ब्रह्मदंडी म्हणाला—"तो दिसायला तुम्हांला माझे डोळे असले पाहिजेत. पण घाई करूं नका ! तो आपल्या अनुयायांसह जवळ पासच कोठेंतरी आहे. आपण सावध-गिरी बाळगून काम केलें पाहिजे.

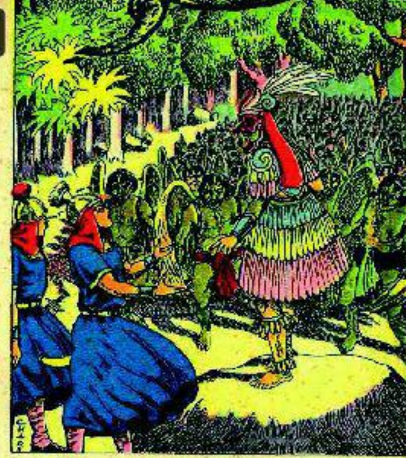
जितवर्मा व शक्तिवर्मा पंखवाल्या जातीचा नायक गरुडराज याला भेटायला निघाले. तो आपल्या अनुयायांना गोळा करून त्यांना रागवत होता. कारण सिंहाला पाहून घाब-रून ते सर्व पळत होते. म्हणाला–

"आपण गरुडाच्या वंशांत जन्माला आलों. एका सामान्य सिंहाला भिऊन पळून गेलात आणि आपल्या कुळाच्या नांवाला कलंक लावलात. सांगा, आपल्यासारखें आकाशांत कुणाला उडतां येतें का ? त्या सिंहाच्या चारी बाजूला आकाशांत घिरट्या घालून त्याला उचलून फेंकून दिला असतात तर ! तें सोडून भित्र्यासारखे घाबरून पळून आलांत ! लाज वाटायला हवी होती तुम्हांला !"

तितक्यांत जितवर्मा व शक्तिवर्मा दोघांनीं येऊन ब्रह्मदंडीचा निरोप सांगितला. ब्रह्म-दंडीचें नांव ऐकतांच सरदाराचा चेहरा संतापानें लाल झाला. म्हणाला–"तुमच्या ब्रह्मदंडीवर माझा होता नव्हता तो विश्वास उडाला आहे. तो म्हणत होता कीं मी मंत्रबळानें सारें रान भस्म करून टाकीन. पण एका सामान्य सिंहाला देखील त्याला भस्म करतां आलें नाहीं. तो रानांत पळून गेला आहे व पुन्हां परत येणार नाहीं कशावरून ?"

जितवर्मा व शक्तिवर्मा दोघांनीं लवून मुजरा केला व म्हणाले–"गरुडराज ! कदाचित आपणांला माहीत नसेल, या सिंहाहून क्रूर अशा चार चौघांशीं युद्ध करावयाचें आहे. प्रथम या संकटाला तोंड द्यावयाचें आहे !"

सरदारानें आपल्या तोंडावरचा गरुडाचा मुखवटा काढून बाजूला ठेवला व विचारूं लागला–"संकट येणार आहे ? आपल्यावर ? तो मार्जार व श्वानकर्णी दोघांचें परस्परांशीं

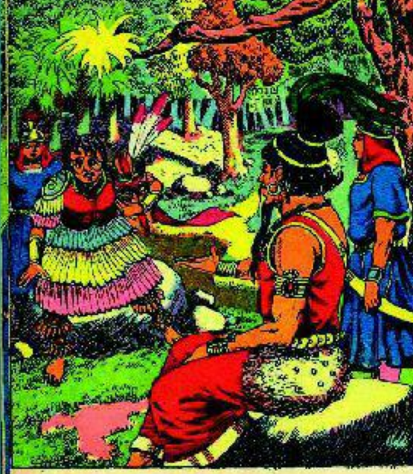

सख्य झालें आहे कीं काय ? दोघे आमच्या-वर चालून येणार आहेत वाटतें ?" त्याच्या आवाजांत थोडा घाबरटपणा होता.

"तें सर्व आम्हांला माहीत नाहीं. तुम्ही प्रथम आमच्या मालकाला भेटायला चलावें. तेच काय तें आपल्याला सांगतील." जितवर्मा म्हणाला.

गरुडराज ब्रह्मदंडीला भेटण्यासाठीं निघाला. त्याला येत असलेला पाहून ब्रह्मदंडी चार पावलें पुढें येऊन म्हणाला–"गरुडराज ! आमच्यावर कृपा कर ! आमच्यावर कृपा कर !"

Fullscreen 127 26 / 84

"गरुडराज !" हें संबोधन ऐकून सरदार खूष झाला. उडत पुढें येऊन तो ब्रह्मदंडीला प्रेमानें भेटला व स्मित करून म्हणाला— "मी तुझ्यावर कृपा करणार? आमच्यावर एक मोठें संकट ओढवणार आहे असें तूं सांगून पाठविलेंस! पण, तुला पाहून तर तसें कांहीं वाटत नाहीं!"

"संकट! अरे, आपलें भाग्य उदयाला आलें आहे! तुझ्या अनुयायांवर बाण सोडून मार्जारिच्या अनुयायांना सोडविणारे या गुहेंत कोठें तरी दडी मारून बसले आहेत. या विषयीं माझ्या मनाची खात्री पटली आहे. त्या सिंहाला पाहूनच सर्व घाबरून पळून गेले. पण सिंहाला गुहेंतून हुसकावून लावणारा कोण आहे हें नाहीं कोणी पाहालें. तुला नाहीं वाटत त्यांच्या भीतिनें सिंह बाहेर पळून आला असेलसें?" ब्रह्मदंडीनें गरुड राजाचें मत विचारलें.

ब्रह्मदंडीच्या बोलण्याचा गरुडराजाच्या मनावर परिणाम झाल्यासारखें दिसलें. म्हणून तो म्हणाला—"म्हणजे! लखू आणि त्याचे अनुयायी गुहेंत आहेत! ठीक! आम्हांला अर्धें राज्य, आणि भयानक दरींतलें सोनें व चांदी तुला! चल तर आंत शिरून हुडकून काढूं त्यांना!"

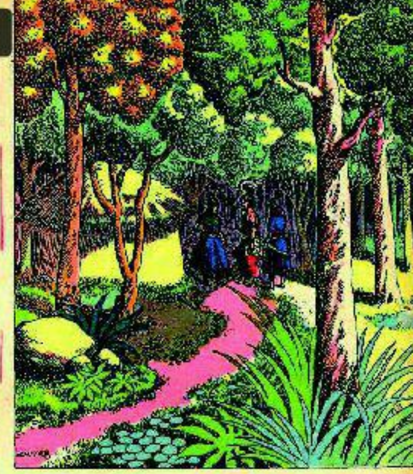
ब्रह्मदंडी प्रत्येक वेळीं सांपडल्यावर अर्धें राज्य देण्याचें वचन देऊन आपली सुटका करून घेत होता. चंडमंडूकाच्या हातांतून स्वतःला सोडवून घेण्यासाठीं त्यानें तें वचन दिलें होतें. नंतर गरुड राजाला पण तेंच वचन दिलें होतें. त्यानें चंडमंडूकाच्या हातांतून गुलामांचा व्यापार करणाऱ्या महाकाय व्यापाऱ्याला सोडविलें होतें. त्याची मदत पुढें केव्हां तरी मिळेल हा हेतु त्यांत होता. तो महाकाय पण ब्रह्मदंडीच्या बरोबर होताच.

गरुड राजाचा उत्साह व घाई पाहून ब्रह्मदंडी थोडा संकोच करीत म्हणाला— "गरुड राज! तुझ्या साहसाची व शौर्याची मी वाखाणणी करतो. पण माझ्या मतें घाई करून चालवयाचें नाहीं. युक्तीनें काम केलें पाहिजे. कारण लखू जयमल व तो रानटी गोभांग तिघे हुशार आहेत. आपण गुहेंत शिरलों तर ते दुसऱ्या बाजूनें निसटून पळून जातील. त्यांना गुहेंतून बाहेर काढण्यासाटीं कांहीं तरी युक्ति योजली पाहिजे. बाहेर आल्याबरोबर त्यांना पकडणें तेवढें कठीण जाणार नाहीं."

"पण त्यांना बाहेर काढणें शक्य आहे का? तूंच तर म्हणालास कीं तिघे एकाहून एक वस्ताद आहेत म्हणून!" गरुड राजानें शंका केली.

"त्यांचें शौर्य, धैर्य आणि चातुर्य माझा काळभैरव पाहून घेईल. तो महाकाय गुलामांचा व्यापारी आहे ना? त्याच्या मदतीची आतां गरज आहे. त्याला बोलावून घेऊन यायला सांग!" ब्रह्मदंडी म्हणाला.

गरुड राजानें त्या महाकाय व्यापाऱ्याला बोलावून घेऊन यायला आपल्या दोघां अनुयायांना पाठविलें.

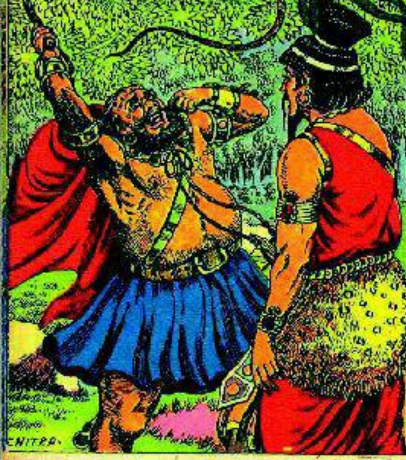

ब्रह्मदंडी आपल्या दोघां अंगरक्षकांना एका बाजूला बोलावून घेऊन गेला. एका झोपडीच्या शेजारीं उभे राहून त्यांनीं आपसांत कांहीं सल्ला केला.

"ब्रह्मदंडी त्या महाकाय व्यापाऱ्याच्या नादाला लागूं नकोस. तूं स्वतःच आपल्या हातानें आपल्या पायावर कुऱ्हाड मारीत आहेस. त्याला कोण तेंकाम देण्याचा विचार आहे?" शक्तिवर्मानें विचारलें.

"आपल्या या मूर्खपणाच्या प्रश्नांनीं मला विनाकारण त्रास देऊं नका! गुलामांचा मालक त्या महाकायाला मी नरमांसभक्षक

Fullscreen 127 28 / 84

चंडमंडूकाच्या हातांतून वांचविलें आहे. आतां तो माझा गुलाम झाला आहे. मी सांगेन तसा तो वागतो कीं नाहीं, तुम्ही पहात रहा!" ब्रह्मदंडी थोडा रागानेंच म्हणाला.

"तो तुझा गुलाम कसा काय झाला बुवा? तूं तर त्याला अर्धे राज्य द्यायचें वचन दिलें आहेस?" जितवर्मानें विचारलें.

"मी नाहीं कोणाला वचन दिलें. मी त्याला एवढेंच म्हटलें होतें कीं माझ्या अर्ध्या राज्यांतील वाटेल त्याला तूं आपला गुलाम करून घे! म्हणजे त्याला अर्धे राज्य देऊन टाकलें असा अर्थ झाला वाटतें?" ब्रह्मदंडीचा पारा खूप चढला होता.

इतक्यांत गरुडराज पुढें येऊन म्हणाला– "झालें काय भांडायला, तुम्हांला आपसांत?"

ब्रह्मदंडी त्याच्याकडे वळून स्मित करून म्हणाला–"आम्ही भांडतों आहों असें वाटलें तुला? माझे अंगरक्षक तुझ्यासारखेंच गुहेंत शिरून लखूला व त्याच्या अनुयायांना धरून आणण्यासाठीं आग्रह करीत होते. त्यांत किती धोका आहे हें त्यांना मी समजावून सांगत होतों." थोड्या वेळानें महाकाय तेथें येऊन पोंचला. ब्रह्मदंडीकडे आश्चर्यानें पहात विचारूं लागला–"महामांत्रिक! बऱ्याच दिवसांनीं माझी आठवण काढलीस? काय भानगड आहे?" असें म्हणत त्यानें खांद्या-वरचा चाबूक हातांत घेतला.

ब्रह्मदंडी त्याला बाजूला बोलावून घेऊन गेला आणि त्याच्या कानांत त्यानें कांहीं तरी सांगितलें. तें ऐकून तो घाबरून गेला होता असें त्याच्या तोंडावरून भासलें. पण थोड्या वेळानें चेहरा बदलला व त्याच्या मनांतली शंका दूर झाल्यासारखें वाटलें. चाबूक फटकारवून व आपल्या मिशांवर ताव देत तो थोडा गुरगुरला.

ब्रह्मदंडी गरुड राजाजवळ येऊन म्हणाला– "गरुडाग्रेसरा! लखू आपल्या हातीं आला आहे असें समज! आतां निसटून पळून जाणें त्याला शक्य नाहीं. तूं आपल्या अनुचरांसह त्या डोंगरापर्यंत आमच्याबरोबर ये! या महाकायाला मी जें कांहीं सांगितलें आहे तसें तो करील! त्याच्या बोलण्या व वागण्याकडे तूं दुर्लक्ष कर! कारण तें सर्व नाटक आहे!"

गरुडराज त्याप्रमाणें आपल्या पांच निवडक अनुयायांसह डोंगराळ प्रदेशांत येऊन पोंचला. ब्रह्मदंडी आपल्या दोघां अंगरक्षकांबरोबर त्याच्या पाठोपाठ येत होते. महाकाय सर्वांच्या पुढें आपला चाबूक फटकारवीत आणि ओरडत जात होता. तो एका उंच दगडावर चढून उभा राहिला. महाकाय ओरडूं लागला–"ब्रह्मदंडी जितवर्मा, शक्तिवर्मा आणि गरुडराजा! आतां माझ्या हातून तुम्हांला ब्रह्मदेव देखील वांचवूं शकणार नाहीं. मी तुम्हांला त्या लखूच्या हातीं विकून टाकणार आहें. तो तुमच्या अंगाचे लचके तोडून खाईल व मी उभा राहून गंमत पहात राहीन! तुम्हांला ठार करून लखू त्या भयानक दरींत जाईल.

Fullscreen 127 30 / 84

तो तेथील ऐश्वर्य संपादन करून येईल व मला भरपूर किंमत देईल. मी त्याच्याबरोबर जाणार!" त्याच्या कर्कश आवाजानें डोंगर व तें खोरें हादरलें.

गुहेच्या एका विवरांत उभे राहून लखू व त्याचे अनुयायी तें सर्व दृश्य पहात होते व महाकाय म्हणत होता तें ऐकत होते. त्यांना आश्चर्य वाटलें. क्रूर महाकाय जिवंत होता व त्यानें स्वतः ब्रह्मदंडीला व त्याच्या अनुयायांना गुलाम करून घेतलें होतें. स्वतःच्या डोळ्यांवर त्यांचा विश्वासच बसेना.

"लखू! यांत मला लुच्चेगिरी दिसते आहे! संभाळून वागलें पाहिजे!" जयमल म्हणाला.

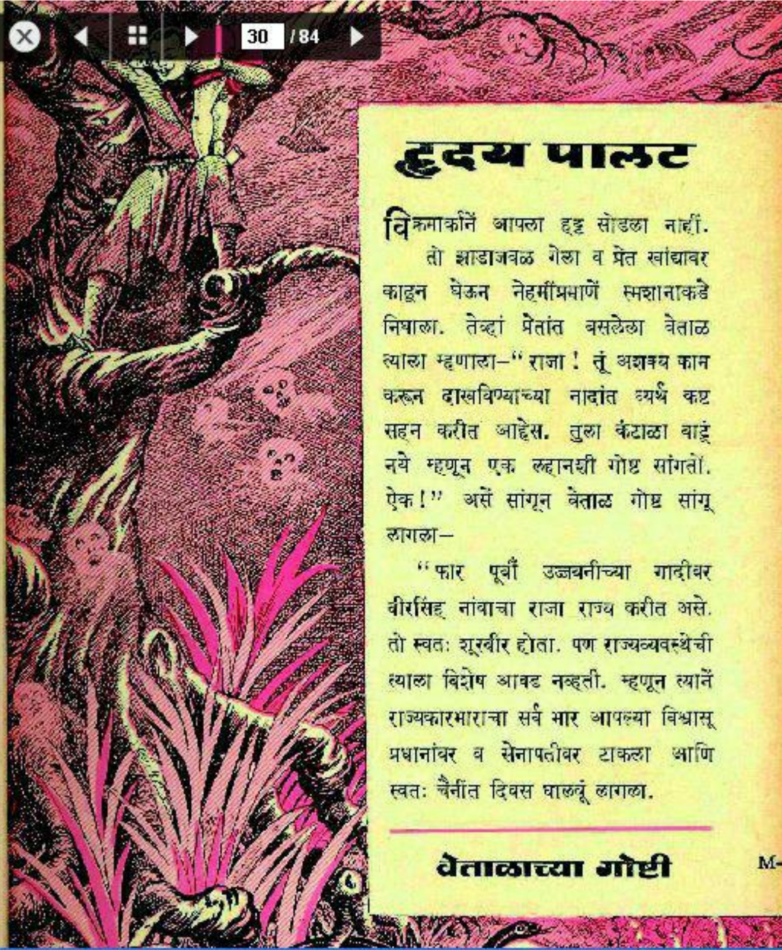
लखू कांहीं उत्तर देणार इतक्यांत तो महाकाय चाबूक फटकारवून ओरडला—"आतां तुम्ही त्या झोपडींत जाऊन बसा! बाहेर आलांत तर पहा! एकेकाची चामडी लोळवीन. खबरदार!" त्यानंतर सर्व त्या झोपडींत जाऊन बसलेले लखूला दिसले. महाकाय त्या दगडावर उभा राहून मिशांवर ताव देत चाबूक फिरवीत होता.

"जयमल! चल! त्या महाकायाला भेटून पाहूं या तर काय भानगड आहे. समज, आपल्याला हुडकून काढणें त्यांना शक्य नाहीं." असें म्हणत उत्तराची वाट न पाहतां लखू गुहेंतून बाहेर आला व तो महाकाय उभा होता तिकडे रांगत रांगत जाऊं लागला.

जयमलनें त्याला सावध करण्याचा प्रयत्न केला. पण त्यापूर्वीच लखू चार पांच पावलें दूर निघून देखील गेला होता. आतां कांहीं करणें शक्य नाहीं हें ओळखून जयमल व गोमांग दोघे त्याच्या पाठोपाठ निघाले.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

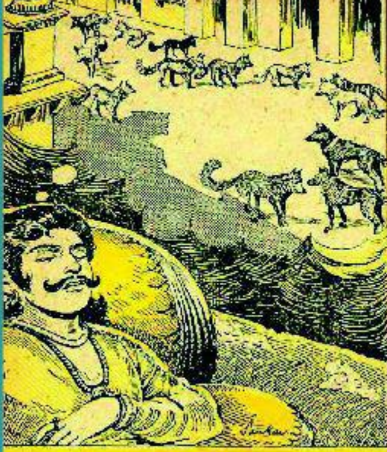
हृदय पालट

विक्रमार्कानें आपला हट्ट सोडला नाहीं. तो झाडाजवळ गेला व प्रेत खांद्यावर काढून घेऊन नेहमींप्रमाणें स्मशानाकडे निघाला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तूं अशक्य काम करून दाखविण्याच्या नादांत व्यर्थ कष्ट सहन करीत आहेस. तुला कंटाळा वाटूं नये म्हणून एक लहानशी गोष्ट सांगतों. ऐक!" असें सांगून वेताळ गोष्ट सांगूं लागला—

"फार पूर्वी उज्जयनीच्या गादीवर वीरसिंह नांवाचा राजा राज्य करीत असे. तो स्वतः शूरवीर होता. पण राज्यव्यवस्थेची त्याला विशेष आवड नव्हती. म्हणून त्यानें राज्यकारभाराचा सर्व भार आपल्या विश्वासू प्रधानांवर व सेनापतीवर टाकला आणि स्वतः चैनींत दिवस घालवूं लागला.

वेताळाच्या गोष्टी

Fullscreen 127 32 / 84

एकदां वीरसिंहाला स्वप्न पडलें. स्वप्नांत त्याला राजधानींतले सर्व रस्ते व गल्ल्या दिसूं लागल्या. रस्त्यांवर व गल्ल्यांतून त्याला मनुष्यांऐवजीं कोल्हे हिंडत असलेले दिसले. दुसऱ्या दिवशीं राजानें असें स्वप्न कां पडावें याच्या विषयीं पुष्कळ विचार केला. पण त्याला उत्तर सुचेना. त्यानें आपल्या प्रधानाला व इतर प्रमुख अधिकाऱ्यांना बोलावून स्वप्नाचा अर्थ काय असावा असा प्रश्न केला. पण कोणीच सयुक्तिक असें उत्तर देऊं शकला नाहीं. शेवटीं राजानें राज्यभर अशी दवंडी पिटवली कीं राजाला पडलेल्या स्वप्नाचा ठीक ठीक अर्थ सांगणाराला मोठें बक्षिस देण्यांत येईल.

राजधानीजवळच्या एका खेडेगांवांत सांवळ्या नांवाचा लाकूडफोड्या रहात असे. तो लाकडें फोडून आपला उदर-निर्वाह करी. तो एक दिवशीं खांद्यावर कुऱ्हाड टाकून रानांत गेला. एका झाडाजवळ विचार करीत उभा होता कीं किती दिवस देव कष्ट देणार आहे कोणास ठाऊक? मुलांचीं कोमेजलेलीं तोंडें त्याच्या डोळ्यासमोर उभी राहालीं आणि त्याच्या डोळ्यांतून टिपें घळघळा गळूं लागलीं. पण तितक्यांत त्याला कोणी प्रश्न विचारीत असल्याचा भास झाला—"कोण तूं? काय झालें तुला असें टिपें गाळायला?" चकित होऊन ज्या बाजूनें तो आवाज आला त्या बाजूला पाहिलें तेव्हां त्याला बिळांतून डोकावून पाहणारा एक सांप दिसला.

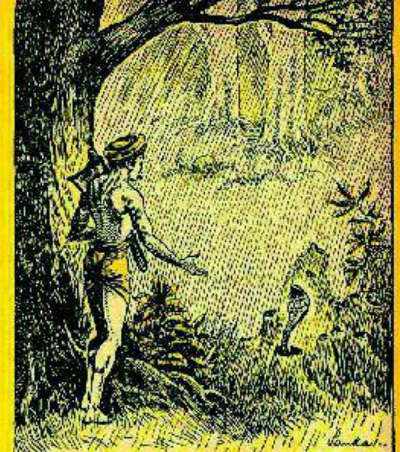
सांवळ्याला पराकाष्ठेचें आश्चर्य वाटलें. सांप मनुष्यासारखा कसा काय बोलतो? पण त्यानें धीर करून उत्तर दिलें—"आज पाऊस पडतो आहे. आज मी लाकडें कशी काय फोडणार आणि ती बाजारांत जाऊन कशी काय विकणार? चार पैसे हातीं पडले नाहींत तर पोरांची उपासमार होणार म्हणून वाईट वाटत आहे." सांवळ्यानें धीर करून नागाला उत्तर दिलें.

नाग म्हणाला—"मी तुला एक युक्ति सांगतों. पण एका अटीवर, तुला जें धन मिळेल त्यांतलें तूं मला अर्धें दिलें पाहिजेस!"

सांवळ्यानें ती अट कबूल केली.

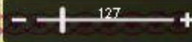
नाग म्हणाला—"राजाला एक स्वप्न पडलें आहे कीं राजधानीभर कोल्हे हिंडत आहेत. त्या स्वप्नाचा अर्थ राजालाच काय राजाच्या प्रधानाला व इतर पंडितांना देखील कळला नाहीं. राजानें घोषणा केली आहे कीं माझ्या स्वप्नाचा अर्थ सांगेल त्याला बक्षिस दिलें जाईल. मी त्याचा सांगतों अर्थ. तूं जाऊन सांग. तुला जें बक्षिस मिळेल त्यांतलें तूं मला अर्धें आणून दे."

नंतर नाग म्हणाला—"स्वप्नाचा अर्थ असा आहे. राजा पराक्रमी आहे हें खरें आहे. परंतु राज्यव्यवस्थेकडे त्याचें मुळींच लक्ष नाहीं. सर्व कामें प्रधानावर व मंत्र्यांवर त्यानें टाकलीं आहेत. राज्यांत त्यामुळें

लांचलुचपत वाढली आहे. सर्व राज्यभर प्रजेची स्थिति दयनीय झाली आहे. मग खुद्द राजधानींत कोल्हींकुत्रीं हिंडतांना दिसूं लागलीं तर त्यांत काय आश्चर्य!"

सांवळ्या सांपाला पाहून घाबरून होता. तो माणसासारखा बोलतो आहे हें पाहून तर तो चकितच झाला. नंतर त्यानें सांगितलें तें खरें आहे कीं नाहीं विचार करीत तो राजाकडे गेला आणि नागाच्या तोंडून त्यानें जें ऐकलें होतें तें राजाला जाऊन सांगितलें. राजानें विचार करून पाहिला तेव्हां त्याला सांवळ्याचें म्हणणें बरोबर

वाटलें. त्यानें त्याला बक्षिस देऊन त्याचा सत्कार केला. सांवळ्याचें दारिद्य कमी झालें. नागसांपाला दिलेलें वचन तो विसरला होता असें नाहीं. पण हें जें धन मिळालें आहे तें माझ्या कुटुंबाला कांहीं वर्षें तरी सुखानें जगायला पुरेल. सांपाला पैशाची काय गरज ?" असा विचार करून त्यानें सांपाला दिलेल्या वचनाप्रमाणें अर्धे धन दिलें नाहीं.

राजानें लांचखाऊ अधिकाऱ्यांना कामावरून कमी केलें व त्यांच्या जागीं नवीन व कर्तव्यपरायण अधिकाऱ्यांना नेमलें. तो स्वतः देखील राज्यव्यवस्थेकडे लक्ष देऊं लागला.

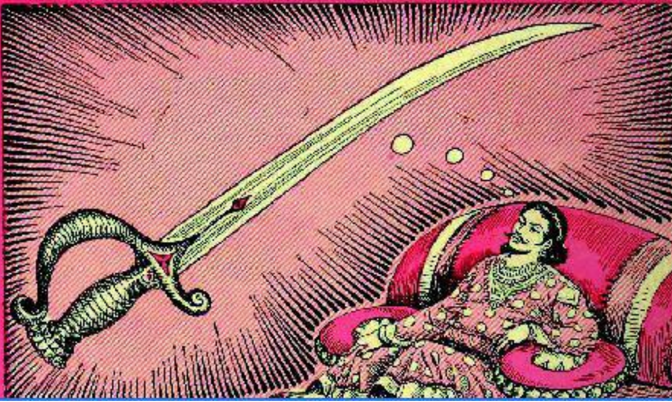
कांहीं दिवसांनीं राजाला पुन्हां एक स्वप्न पडलें. स्वप्नांत त्याला एक तलवार दिसली. त्या स्वप्नाचा अर्थ पण राजाला कळला नाहीं. म्हणून त्यानें सांवळ्याकडे निरोप पाठवून त्याला बोलाविलें. राजानें त्याला स्वप्नाचा अर्थ विचारला.

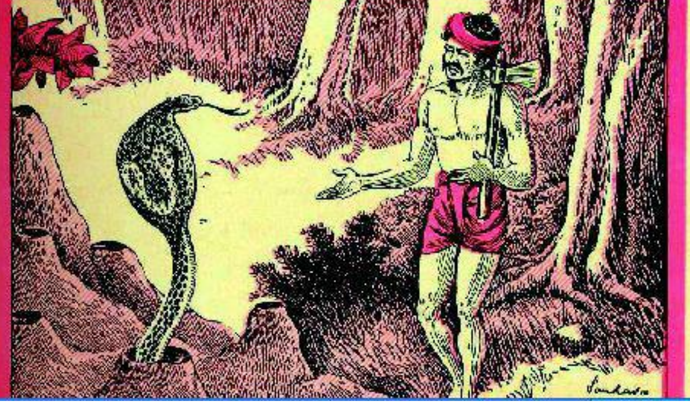
सांवळ्या काय उत्तर देणार ? दुसऱ्या दिवशीं उत्तर देण्याचें वचन देऊन तो घरीं परतला. नागसांपाला शरण जाणें त्याला भाग पडलें. त्यानें क्षमा मागून दुसऱ्या स्वप्नाचा अर्थ विचारून घेण्याचें मनाशीं ठरविलें व रानांत त्याला सांप भेटला होता त्या जागीं गेला.

नागसांपानें बिळांतून आपली फडा बाहेर काढून त्याला विचारलें—"काय रे बुवा ? काय भानगड आहे ? माझ्याकडे कशासाठीं आला आहेस ?"

सांवळ्या म्हणाला—"नागराजा ! राजाला पुन्हां एक स्वप्न पडलें आहे व त्यानें त्या प्रश्नाचा अर्थ मला विचारला आहे. तुझ्याशिवाय कोण सांगणार अर्थ. म्हणून मी तुलाच विचारायला आलों आहें. मी तुला मागें अर्धें धन द्यायचें कबूल केलें होतें. तें मी विसरलों नाहीं. या खेपेस मी, तें व या स्वप्नाचा अर्थ सांगितल्यावर मला मिळेल त्यांतलें अर्धें दोन्ही एकदम देण्याचें वचन देतों."

"या स्वप्नाचा अर्थ राजाला कळायला हवा होता. हें बघ, राजानें लांचखाऊ लोकांना कामावरून कमी केलें असलें तरी त्यानें त्यांना कडक शिक्षा केली नाहीं. त्या सर्वांनीं मिळून राजाच्या विरुद्ध कट केला आहे. त्यांनीं राजाला सिंहासनावरून हुसकावून लावून त्याचा वध करण्याचें

Fullscreen 127 36 / 84

ठरविलें आहे. यासाठीं त्यांनीं राज्याच्या शत्रूची मदत घेतली आहे. स्वप्नाचा एवढाच अर्थ आहे." नागसांप म्हणाला.

सांवळ्या तेथून सरळ राजाकडे गेला व म्हणाला—" महाराज! तुम्हांला स्वप्नांत तल्वार दिसली नाहीं का? त्याचा अर्थ मी सांगतों." असें सांगून त्यानें सांपाच्या तोंडून जें कांहीं ऐकलें होतें सांगून टाकलें.

या खेपेस देखील राजाला स्वप्नाचा तो अर्थ पटला. राजानें सांवळ्याला दुप्पट बक्षिस देऊन आदरपूर्वक निरोप दिला. नंतर त्यानें सर्व कट करणाऱ्या अधिकाऱ्यांना तुरुंगांत टाकलें. त्यानें शत्रूवर स्वतःच स्वारी केली व त्याचा पराभव करून त्याची खोड मोडली.

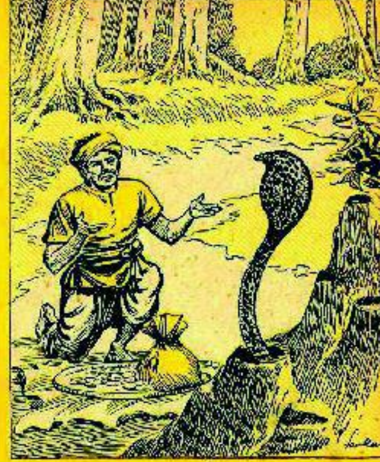
सांवळ्या बक्षिस घेऊन घरीं गेला. सांपाला त्याचा वांटा देण्याची त्याला आवश्यकता भासली नाहीं. सांप बक्षिस मागायला आलाच तर त्याला ठार करण्याचा पण त्यानें निश्चय केला.

पुढें कांहीं दिवसांनीं राजाला आणखी एक स्वप्न पडलें. स्वप्नांत राजाला हिरवेंगार कुरण व त्यांत चरणाऱ्या गाई व वासरें दिसलीं. त्यानें पुन्हां सांवळ्याला बोलावून त्याचा अर्थ विचारला.

राजाला पुन्हां स्वप्न पडलें असल्याचें ऐकूनच सांवळ्याचे पाय गारठले. नागसांपाच्या मदतीची आतां पुढें गरज पडणार नाहीं असें त्याला दोन्ही वेळ वाटलें होतें. पण या खेपेस देखील त्याला सांपाकडेच जावें लागलें. त्यानें राजाचा निरोप घेऊन येणाऱ्याला परत पाठविलें व सांपाच्या बिळाजवळ आला. सांपानें बिळाबाहेर येऊन येण्याचें कारण विचारलें.

या खेपेस सांवळ्या लाजत लाजतच गेला. म्हणाला—" नागदेवा! मी या पूर्वीच यायला हवें होतें. पण माझ्या या दिरंगाईबद्दल मला माफ कर! मला पुन्हां तुझ्या मदतीची गरज आहे. राजाला पुन्हां एक स्वप्न पडलें आहे. मी तिन्ही इनामांतला अर्धा वांटा तुला देईन. राजाच्या स्वप्नाचा अर्थ काय आहे मला सांग."

"राजाला स्वप्नांत हिरवेंगार कुरण व गाई-गुरें दिसलीं याचा अर्थ त्याच्या राज्यांत सर्वत्र शांतता नांदत आहे व धर्म आज चार पायावर निर्धास्त उभा आहे असा होतो." असें सांगून सांप बिळांत निघून गेला.

सांवळ्यानें सांगितलेला अर्थ पटल्यामुळें राजा इतका खूष झाला कीं त्यानें सांवळ्याला कांहीं गांवेंच इनाम म्हणून लिहून दिलीं.

सांवळ्या या खेपेस स्वतः नागदेवाकडे पुष्कळशीं सोन्या चांदीचीं नाणीं घेऊन गेला. पण या खेपेस सांप स्वतः बिळाच्या बाहेर आला नाहीं. तेव्हां सांवळ्यानें त्याला बोलाविलें. तेव्हां बिळाबाहेर येऊन नागानें विचारलें—" आतां कशाला आला आहेस बुवा?"

"हें घे, मी तुला वचन दिलें होतें त्याप्रमाणें राजाकडून मला जें कांहीं इनाम आजवर मिळालें त्यांतला अर्धा वांटा मी घेऊन आलों आहें." सांवळ्या म्हणाला.

पण नागानें इनामाचा तो वांटा घेतला नाहीं. "हें तूं स्वतःसाठींच ठेवून घे." असें सांगून सांप बिळांत निघून गेला.

वेताळानें येथवर गोष्ट सांगून राजाला विचारलें—" राजा, मला एक शंका आहे! ज्या सांवळ्यानें सांपाला दिलेलें वचन दोनदां पाळलें नाहीं व एकदां तर त्याला ठार करण्याची वेळ आल्यास त्याला देखील तयार झाला होता. तो तिसऱ्या वेळीं

Fullscreen 127 38 / 84

स्वत: होऊन बक्षिसाचा अर्धा वांटा द्यायला कसा काय तयार झाला? सांपानें तो वांटा कां घेतला नाहीं? दोनदां ज्या गृहस्थानें वचन मोडलें त्याच्याकडून काय घ्यायचें या विचारानें का? तूं माझ्या या शंकेचें समाधानकारक उत्तर माहीत असूनहि दिलें नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील! लक्षांत ठेव!"

राजा म्हणाला—"नाग सांवळ्यावर रागावला नव्हता हें तर उघड दिसतंच आहे. रागावला असता तर तो दोन ही वेळां मदत द्यायला तयार झालाच नसता. सांवळ्यानें पहिल्या व नंतर दुसऱ्या वेळीं वांटा दिला नाहीं तर त्याचें कारण पण उघड आहे. पहिल्यानें सांपाकडून राजाच्या स्वप्नाचा अर्थ त्याला कळला तेव्हां प्रजेंत शृगालवृत्ति होती. तो स्वत: देखील त्याच मनोवृत्तीच्या दडपणा खालीं दबलेला होताच. म्हणून त्यानें सांपाला वांटा दिला नाहीं. दुसऱ्या वेळीं सांपानें स्वप्नाचा अर्थ सांगितला तेव्हां लोकांच्या मनांत दुष्टबुद्धीनें घर केलेलें होतें. म्हणून सांवळ्याच्या मनांत सांपाला ठार करण्याचा दुष्ट विचार आला. राजाला तिसरें स्वप्न पडलें तेव्हां राज्यांत सुख व शांति नांदत होती. प्रजेला म्हणून तीच स्थिति सांवळ्याच्या मनाची पण होती. कसलीच काळजी उरली नव्हती. स्वखुषीनें सांवळ्या बक्षिसाचा वांटा द्यायला तयार झाला."

अशा प्रकारें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळूं लागला. [कल्पित]

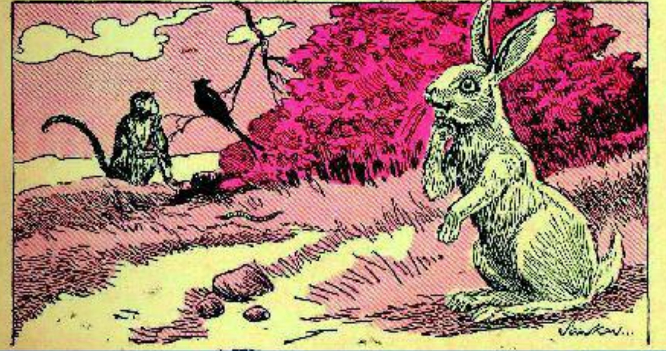
तीन संकटें

एकदां एक ससा एकांतांत बसून स्वत:शींच बोलूं लागला—"प्राण्याला तीन प्रकारचीं संकटें सहन करावीं लागतात. पहिलें संकट म्हणजे नैसर्गिक—भूकंप, वणवा वगैरे; दुसरें संकट म्हणजे तात्कालिक—दुष्काळ, अतिवृष्टि वगैरे आणि तिसरें संकट म्हणजे शिकारी, चोर वगैरे." सशाचे ते शब्द एक माकड, चक्रवाक पक्षी व गांडूळ यांच्या कानावर पडले.

"जर आकाश माझ्या डोक्यावर कोसळलें तर जागा असेन तेव्हां पडलें तर हरकत नाहीं. पण झोंपलों असतांना पडलें तर चिरडून जाईन त्याच्या खालीं." म्हणून तेव्हांपासून चक्रवाक पक्षी पाय वर करून झोंपूं लागला.

"दुष्काळ पडला व मला खायला माती सुद्धां मिळाली नाहीं तर मी काय करणार बुवा." असा विचार करून गांडूळ खाल्लेली माती ओकूं लागलें.

चोरांचा सुळसुळाट वाढला व त्यांनीं जमीनच चोरून नेली तर काय करावयाचें असा विचार करून माकडें झाडावर राहूं लागलीं व मधून मधून खालीं येऊन जमीन आहे कीं चोरीला गेली हें पाहूं लागलीं.

Fullscreen 127 40 / 84

भीमूचे पराक्रम

भीमू आतां बाबा झाला होता. जमीनदाराच्या मुलीला मुलगा झाला म्हणून गांवभर आनंदाची बातमी पसरली. सर्व भीमूचें व जमीनदारचें अभिनंदन करूं लागले. भीमूला जो आनंद झाला तो काय वर्णावा. तो मुलाच्या पाळण्याजवळ जाई व बराच वेळ मुलाकडे पहात उभा राही.

एकदां मुलगा जोरजोरानें रडूं लागला. भीमूला एका जुन्या गोष्टीची आठवण झाली. मुलें अचानक रडूं लागली कीं घरांतलीं भुतें पळून जातात हें मागें त्यानें ऐकलें होतें. म्हणून तो भुतें कोणत्या दारानें व कोणत्या बाजूला पळत आहेत हें पाहण्यासाठीं गच्चीवर चढून उभा राहाला.

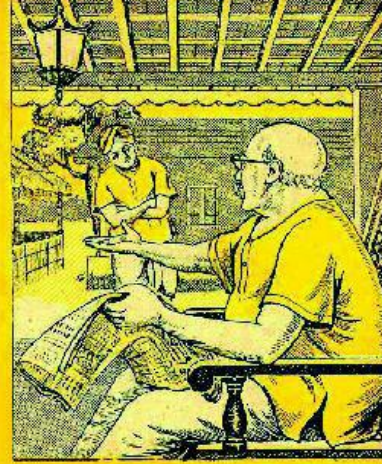
त्याच वेळीं सामान ठेवायच्या कोठडींत त्याला कांहींतरी खुडबुड ऐकूं आली. एक उंदीर एका बरणींत पडला होता व बाहेर येण्यासाठीं धडपड करीत होता. परंतु त्याच्या सर्व उड्या फुकट जात. भीमूला तीच खुडबुड ऐकूं आली होती. परंतु भीमूला वाटलें कीं तें भूतच असणार. तो सामानाच्या खोलींत गेला. बरणीचें तोंड टावेलानें घट्ट बांधलें व बाहेर बागेंत घेऊन गेला. हळूच टावेल बाजूला करून बरणी वांकडी केली आणि ओरडूं लागला— "भू....त ! भू....त !" पुढें म्हणाला— "नीघ बाहेर ! आणि पहा, पुन्हां जर आमच्या घरांत आलास तर तुझें नरडेंच दाबून टाकीन."

काळोख असल्यामुळें भीमरावांना उंदीर बाहेर उडी मारून निघालेला दिसला नाहीं. पण टुणकन उडी मारल्याचा आवाज मात्र ऐकूं आला. भीमराव घरीं परत आले तोंपर्यंत मुलाचें रडणें थांबलें होतें. त्यावरून भूत पळून गेल्याची त्यांची खात्री पटली.

भीमरावांनीं जाऊन आपला पराक्रम लक्ष्मीजवळ जाऊन वर्णन करून सांगितला. म्हणाले—" मूल रडूं लागल्याबरोबर कोठेंतरी भूत आहे व तें पळणार हें मी ओळखलें होतें." नंतर त्यांनीं भुताला कसें पळवून लावलें हें हातवारे करून सांगितलें.

लक्ष्मी म्हणाली—" मुलगा रडूं लागलेला पाहून मी धांवत आलें. येऊन पाहिलें तर मुंगी चावली होती त्याला. तुम्ही भूत म्हणून बाहेर हाकललेंत तो उंदीर असेल आणखी काय ?"

बायकोचें म्हणणें भीमरावांना पटल्यासारखें दिसलें. उंदीरच असेल तर मग तो, असें त्यांनीं मनाचें समाधान करून घेतलें. त्यांनीं बायकोच्या चाणाक्षपणाचें तोंड भरून कौतुक केलें.

नातवाच्या बारशाची तयारी जमीनदारानें खूप थाटामाटानें केली. हरिकीर्तनाची पण व्यवस्था केली. बुवा कीर्तन सुरू करणार होते. खूप गर्दी जमली होती. मुलांची गर्दीच जास्त होती. जमीनदाराला मुलांची गडबड ऐकूं आली. म्हणून त्यांनीं नोकराला बोलावून सांगितलें कीं सर्वांना जाऊन सांग कीं हरिकथेला येणाऱ्यांनीं आरडा ओरड करूं नये, शांतपणें बसून हरिकथा ऐकावी."

नोकरानें जाऊन मालकाचा हुकूम बजावला. म्हणाला—" ओरडा कशाला करतां ? दादा रागावले आहेत. शांतपणानें बसून कथा ऐका, म्हणून सांगायला सांगितलें आहे," पण तें कोणाला ऐकूं येणार ?

तेव्हां जमीनदारानें भीमूला बोलावून सांगितलें कीं नोकरांनीं सांगितलेलें कोणी

[श्री. मा. गो. मोरे

Fullscreen 127 42 / 84

ऐकत नाहींसें दिसतें. म्हणून तूं जाऊन सांग कीं कोणी गल्का करूं नये.

भीमरावांनीं बाहेर मांडवांत जाऊन ओरडून सांगितलें, गप्प बसा! काय ओरडा आरंभिला आहे. कोणी तोंड उघडलें तर त्याला धक्के मारून बाहेर काढीन. भीमराव येण्यापूर्वीं दहा पांच मिनिटेंच आधीं कीर्तन-कारानें कीर्तन सुरू केलें होतें.

लोकांचें बोलणें बंद झालें म्हणून कथेकऱ्याचा आवाज जास्त स्पष्ट ऐकूं आला. भीमूनें मागें फिरून कथेकऱ्याला दटावून विचारलें–"गप्प बसा! तुम्हांलाच सांगतों आहें, तुम्हांलाच! सांगतों आहे. तुम्हांला निराळें सांगायला हवें वाटतें?"

कथेकरी चकित होऊन भीमरावांकडे पाहूं लागला. त्याला काय करावें हें सुचेना. कथेला आलेल्या लोकांना देखील भीम-रावांनीं अशी मध्येंच कथा कां थांबवावी हें कळलें नाहीं. पण सुदैवानें त्याच वेळीं भीमरावांची आजी गांवाहून तेथें आली. भीमरावांनीं तिला पाहिलें व "ओहो, आजी आली आहे का?" म्हणून धांवत जाऊन तिला नमस्कार केला. नोकरांनीं पुढें जाऊन आजीचें सामान वगैरे घरांत नेलें. जमीनदारानें बाहेर येऊन आजींना आंत बोलावून नेलें.

आजी आली म्हणून भीमरावांनीं मध्येंच कथा थांबविली असेल असा मनाशीं तर्क करून लोकांनीं आपापल्या मनाचें समाधान करून घेतलें.

"ओहो पणजी बाई आल्या आहेत होय? मग सुरवातीपासूनच कथा आरंभ करतों." असें हरिदासांनीं म्हटलें व कथेस सुरुवात केली.

वरवंट्याचें माहात्म्य

एका म्हातारीनें मरणसमयीं आपल्या दोघां नातवांना बोलावून सांगितलें कीं बाळांनो! माझ्याकडे सोनें, चांदी, हिरे माणिक्यें कांहीं नहीं. सैंपाक घरांत पाटा वरवंटा आहे. थोरल्याला मी पाटा देतें व धाकट्याला वरवंटा. असें सांगून म्हातारीनें प्राण सोडला.

पाटा घेऊन मी काय करणार? सैंपाकी होऊन का मी आयुष्य कंठणार? थोरल्यानें पाटा तेथेंच टाकून दिला व मजुरी करून उदरनिर्वाह करूं लागला.

धाकट्यानें विचार केला वरवंटा देण्यांत आजीचा कांहीं तरी हेतू असला पाहिजे. म्हणून तो नेहमीं वरवंटा जवळ बाळगी. त्याला पाहून लोक त्याची थट्टा देखील करीत. तो रानांत जाऊन वाळक्या काटक्या गोळा करून आणी व त्या विकून आपला उदर निर्वाह करी.

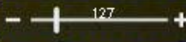
एकदां तो काटक्या गोळा करीत असतां एक लांडगा त्याच बाजूला आला व त्याला पाहून भिऊन धाकटा झाडावर चढून बसला.

लांडगा म्हणाला–"मला पाहून भितोस का? तुझ्याजवळ तो वरवंटा आहे ना? तो देऊन टाक मला."

मुलानें त्याला विचारलें–"तूं वरवंटा घेऊन काय करणार हें सांग आधीं."

"माझा साथीदार लांडगा आतांच थोड्या वेळापूर्वीं मेला आहे. तुझा वरवंटा त्याच्या नाकाला हुंगवला तर तो पुन्हां जिवंत होईल." लांडग्यानें उत्तर दिलें.

"या वरवंट्याचें एवढें मोठें महात्म्य मला नव्हतें माहीत." मुलगा म्हणाला.

Fullscreen 127 44 / 84

"चल माझ्याबरोबर! स्वतः डोळ्यांनीं पाहून खात्री करून घे, पाहिजे तर!" लांडगा म्हणाला.

मुलगा झाडावरून खालीं उतरला व रानांत लांडग्याबरोबर निघाला. एका जागीं दुसरा एक लांडगा जमिनीवर अचेत अवस्थेंत पडलेला होता. म्हातारीच्या नातवानें वरवंटा त्याच्या नाकाजवळ नेल्याबरोबर तो जिवंत होऊन उठून उभा राहिला.

"तुझ्या या वरवंट्याचें महात्म्य खरें पाहिलें तर त्याच्या सुवासांत आहे. ही गोष्ट इतर कोणाला कळेपर्यंतच त्याचें हें महात्म्य टिकणार!" पहिल्या लांडग्यानें त्याचें तें महात्म्य मुलाला समजावून सांगितलें व आपल्या साथी लांडग्याबरोबर निघून गेला.

धाकटा आपला वरवंटा घेऊन गांवांत निघाला. त्याला वाटेंत एक मेलेला कुत्रा दिसला. त्यानें आपला वरवंटा त्याच्या नाकाजवळ नेऊन तो हुंगवला. कुत्रा जिवंत होऊन जीवनदान देणाऱ्या उपकार कर्त्या-समोर शेंपुट हालवीत उभा राहिला.

गांवभर धाकट्या नातवाची कीर्ति पसरली. मेलेल्याला जिवंत करणारा संजीवनी वरवंटा त्याच्या जवळ आहे हें लोकांना कळलें.

एकदां राजाची एकुलती एक मुलगी मरण पावली. धाकट्या नातवानें तिला जिवंत केलें. राजानें आपली कृतज्ञता दर्शविण्यासाठीं त्याच्याशीं आपल्या मुलीचें लग्न करून दिलें व त्यालाच आपला वारस म्हणून नेमलें. राजाचा जांवई झाला. तरी त्यानें मृत माणसाला जिवंत करण्याचा आपला धंदा चालूच ठेवला. म्हणून राज्यांत कोणाला मरणाचें भय म्हणून उरलें नाहीं.

एकदां धाकट्या नातवाला एक गोष्ट सुचली. या वरवंट्यांत संजीवनी शक्ति आहे तर म्हातारपण नाहींसें करण्याची शक्ति सुद्धां असली पाहिजे. याची प्रचीति पाहण्यासाठीं तो रोज स्वतः व त्याची बायको वरवंटा हुंगूं लागले. पण रोज रोज वरवंटा उचलून हुंगणें राजकन्येला एक नसता उद्योग वाटूं लागला. पण तिचा नवरा एक मोठा वैद्य आहे. त्यानें विशेष हेतूनेंच रोज वरवंटा हुंगायला सांगितलें असणार असा विचार करून ती नित्यनिय-मितपणें वरवंटा हुंगूं लागली.

यामुळें धाकट्या नातवानें विचार केला होता तसें त्याचें व राजकन्येचें यौवन टिकून राहालें.

Fullscreen 127 46 /84

तें पाहून चंद्राला राग आला. कारण त्याला वाटे कीं स्थायी यौवन फक्त त्याच्याच वांट्याला आहे. दुसऱ्या कोणाला त्याचा अधिकार नाहीं. म्हणून चंद्रानें धाकट्या नातवाचा बरवंटा चोरून नेण्याचा प्रयत्न सुरू केला.

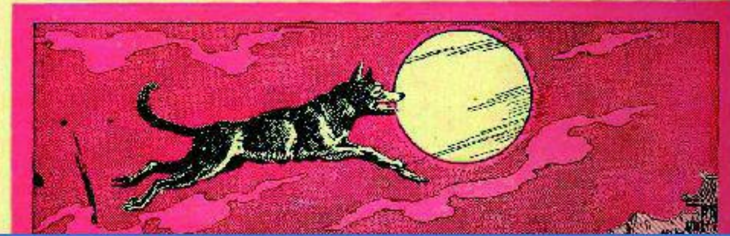
एकदां धाकट्या नातवाला बरवंट्यावर बुरशी जमा झालेली दिसली. बुरशी पुसून त्यानें बरवंटा उन्हांत ठेवला व स्वतः त्याच्या-वर नजर ठेवण्यासाठीं पाहाऱ्याला बसला.

तें पाहून राजकन्येनें त्याला विचारलें— "तुम्ही होणारे राजे! आणि हें पाहारे-कऱ्याचें काय काम करतां? इतके नोकर आहेत आपल्या घरीं त्यांच्यापैकीं कोणाला तरी कां नाहीं उभा करीत येथें?"

"माझ्या या स्वामीभक्त कुत्र्याशिवाय माझा दुसऱ्या कोणावर देखील विश्वास नाहीं." असें सांगून त्यानें कुत्र्याला तेथें उभें केलें व स्वतः राजवाड्यांत निघून गेला.

नेमका त्याच वेळीं चंद्र खालीं उतरून आला. बरवंटा घेऊन तो पळूं लागला. अमावास्येचा चंद्र होता तो. म्हणून कुत्र्याला तो दिसला नाहीं. पण बरवंट्याचा वास त्याला माहीत होता म्हणून तो चंद्राच्या पाठोपाठ धांवला.

ब्रह्मदेशाच्या लोकांत अशी जनश्रुति आहे कीं तो कुत्रा चंद्राचा पाठलाग आज-पावेतों करीत आहे. चंद्राला ग्रहण लागलें कीं ते म्हणतात कीं कुत्र्यानें चंद्राला धरलें आहे. ग्रहण सुटल्याबरोबर म्हणतात— "आतां कुत्र्यानें चंद्राला सोडलें आहे." त्यांचा असा समज आहे कीं चंद्र मोठा आहे व कुत्रा लहान म्हणून तो चंद्राला गिळून टाकूं शकत नाहीं.

राजकुमारी जुलेखा

[२]

हसन अंतःपुरांतून बाहेर आला तोंपर्यंत हळू हळू उजाडूं लागलें होतें. हसन राजवाड्याच्या सिंहद्वारापर्यंत येऊन पोंचला आणि पाहारेकऱ्यांची नजर त्याच्यावर पडेल अशा बेतानें तो राजवाड्यांत शिरला व सरळ आंत वजिराकडे गेला.

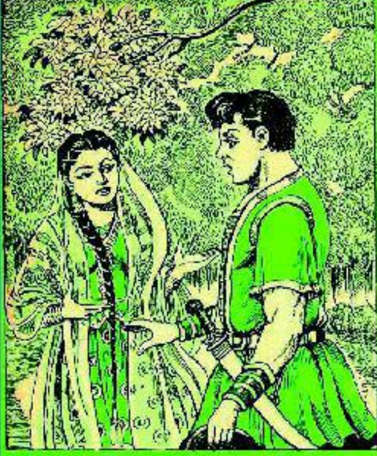
"मी रात्रभर काळजींत होतों कीं कोठें नाहींसा झालास! मला रात्रभर झोंपच लागली नाहीं. कोठें गेला होतास?" वजिरानें विचारलें.

"डेमास्कसचा एक व्यापारी भेटला. तो शिराजहून बसऱ्याला जात होता. त्यानें मला आपल्या घरीं बोलाविलें होतें. त्याच्या-कडे होतों मी रात्रभर." हसननें सपशेल खोटें सांगितलें.

त्या दिवशीं आणि रात्रीं कैरयाचाच विचार त्याच्या मनांत घोळत होता. दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं अंतःपुरांतून एक हिजडा हुजऱ्या आला आणि त्याच्या हातांत एक चिठ्ठी देऊन गेला. त्या चिठ्ठींत कोणी तें पत्र लिहिलें आहे याचा उल्लेख नव्हता. "रात्रीं बागेंत भेटायला ये!" एवढेंच लिहिलें होतें. दाट झाडी आहे तेथें आलास तर तुझी प्रेमिका भेटेल, असें देखील त्या पत्रांत लिहिलें होतें.

कैरयाचें त्याच्यावर प्रेम होतें हें हसनला तोंपर्यंत माहीत नव्हतें. आपल्यामुळें अंतः-पुरांतल्या स्त्रियांचें थोडावेळ का होईना थोडेंसें मनोरंजन झालें एवढेंच त्याला वाटलें होतें. पण तें पत्र पाहून मात्र आपलें भाग्य

Fullscreen 127 48 / 84

उदयाला येत असल्याचा विश्वास त्याला वाटला. तो वजिराला जाउन म्हणाला– "आज मक्केहून माझा एक मित्र आला आहे व त्यानें मला भेटायला बोलाविलें आहे. त्याला भेटायला मी जाणार आहें."

वजिराची परवानगी मिळाल्यावर हसन आपल्या राहण्याच्या जागीं परत आला. त्याच्याकडे कांहीं मोती व मणी होते ते ओवून त्यानें त्यांची एक सुंदर माळ केली. ती माळ घेउन तो चोर दरवाज्यानें बागेंत शिरला व त्या दिवशीं तो झोंपला होता तेथें जाउन आपल्या प्रेमिकेची वाट पहात उभा राहिला. थोड्या वेळानें कैरया आली.

"हसन, इतर मुलींपेक्षां खरोखरच का मी तुला जास्त सुंदर दिसल्यें? तूं पुन्हां तें वदेपर्यंत माझा माझ्या कानावर विश्वास बसत नाहीं." कैरया म्हणाली.

"तूं माझ्या हृदयाची राणी आहेस. ही मोहनमाळ मी तुझ्यासाठीं स्वतःच्या हातांनीं ओवून आणली आहे. माण्यां-बरोबर आपलें मनदेखील तुझ्या स्वाधीन करीत आहें." हसन म्हणाला.

"तुझे हे गोड शब्द ऐकून मी हंसूं कीं रडूं हेंच मला कळत नाहीं." म्हणून कैरयानें डोळ्याचीं टिपें पुसून टाकली.

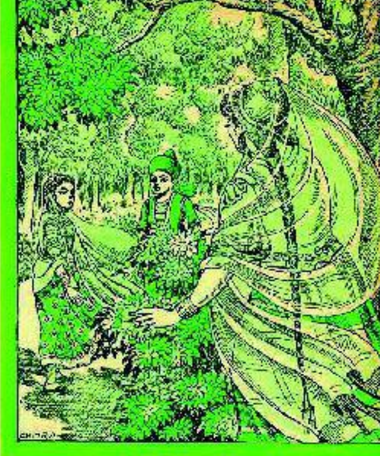
"या आनंदाच्या वेळीं तूं आसवें गाळूं लागली आहेस? असें वाईट वाटण्याचें काय कारण झालें?" हसननें तिला विचारलें.

"स्वतः राजकुमारी जुलेखाचें मन तुझ्या-वर बसलें आहे. तिच्या प्रेमाला नकार देऊन तूं माझा हात कसा काय धरणार? तुला केवढा मान मिळेल? वैभव आणि कीर्तीचा तूं मालक होशील. त्या सर्वांचा त्याग करण्याची तुझी प्रतिष्ठा शक्ति तुझ्या अंगांत आहे का?"

"हें काय तूं मनांत घेऊन बसली आहेस? एकच काय, सहस्र राजकन्या मी तुझ्यावर ओंवाळून टाकीन. गादीचा वारस होशील असा मोह घालण्याचा प्रयत्न जरी कोणी केला तरी त्या गादीला लाथ मारून मी तुझा हात धरीन." हसन म्हणाला.

"जुलेखाला दोघांचा राग येईल व तें आपणां दोघांच्या हिताचें नाहीं. तिच्या मनांत आलें तर ती आपल्याला सुळावर देखील चढवील. म्हणून आपण दोघांनीं आपल्या या अयशस्वी प्रेमाबद्दल चार आंसवें गाळून आपापला मार्ग मोकळा करून घ्यावा." कैरया म्हणाली.

हसनला कैरयाचें तें बोलणें असह्य झालें. म्हणाला–"तुझ्या या शब्दांनीं माझ्या हृदयाचे तुकडे होत आहेत. तुला त्यांत काय आनंद वाटतो? तुला येथें राहल्यानें तुझ्यावर संकट येईल अशी भीति वाटत असेल तर चल, आपण दोघे कोठें तरी दूर जेथें मनुष्याचा वास देखील येणार नाहीं. अशा निर्जन स्थानीं जाऊन राहूं. मी तुला वाटत असेल तसा गरीब नाहीं. आपला दोघांचा संसार सुखाचा होईल एवढें धन माझ्याकडे नक्कीच आहे."

तें ऐकून कैरयाला आनंद झाल्यासारखें वाटलें. म्हणाली–"हसन, आतां तुला जास्त वेळ अंधःकारांत ठेवणें मला देखील आवडणार नाहीं. मी कैरया नसून राजकन्या जुलेखा आहें. स्वतःला जुलेखा म्हणणारी माझी सखी कैरया आहे. फक्त तुझी परीक्षा घेण्यासाठीं आम्ही नांवांची अदलाबदल केली होती." असें सांगून तिनें हलकेच टाळी वाजविली. ती ऐकून कैरया पुढें आली व लवून सलाम केला.

जुलेखा हसनला म्हणाली–"त्या दिवशीं मी तुला झोंपलेला पाहिलें तेव्हां पासून तू

Fullscreen 127 50 / 84

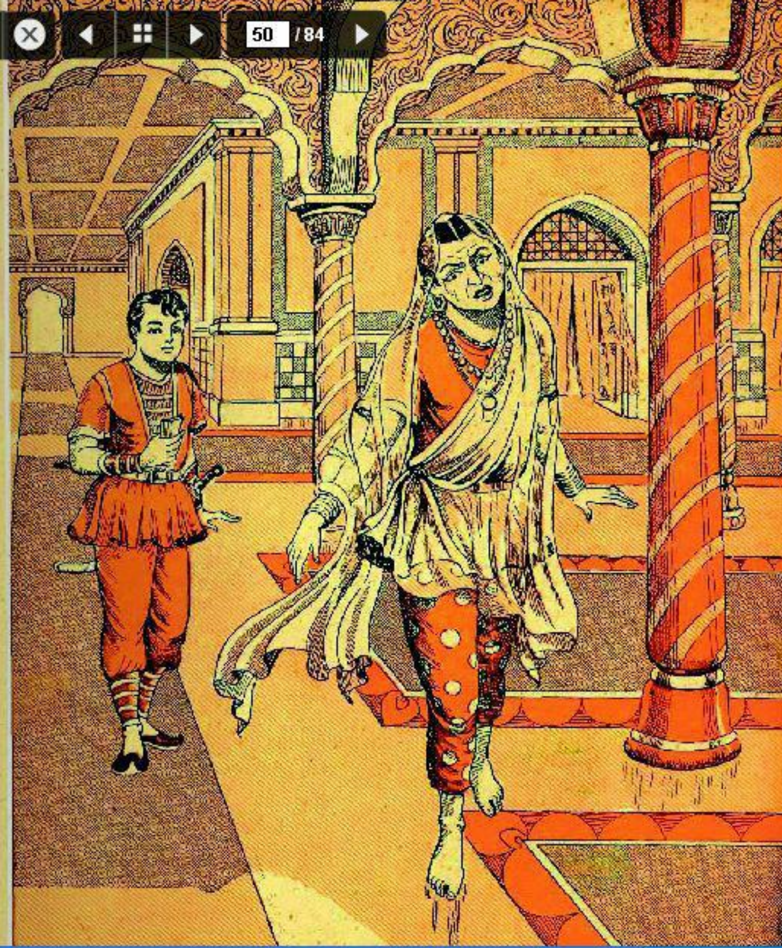

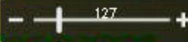
माझें मन हिरावून घेतलें आहेस." तिघें रात्रभर गप्पा मारीत बागेंतच बसून राहालीं. उजाडण्यापूर्वी ती तिघें आपापल्या वाटेनें निघून गेलीं.

दोन दिवसांनीं तो बागेंत जाऊन पाहतो तर जागो जागीं शिपाई उभे होते. तो थोडा घाबरला. तो उलट पावलीं घरीं गेला. तेथें एक हिजडा त्याची वाट पाहात उभा होता. हसनच्या हातांत एक पत्र देऊन त्यानें तेथून पाय काढला, जणुंकांहीं वाघच त्याच्या पाठीशीं लागला होता. त्या पत्रांत देखील कोणाची सही नव्हती. पण तें पत्र जुलेखाचें होतें हें ओळखायला हसनला विशेष वेळ लागला नाहीं. त्यांत तिनें तिच्यावर कडक नजर ठेवण्यांत आली असल्याचें लिहून पुढें, आतां भेट होणें कठीण आहे. या करितां आपल्या प्रेमाची गोष्ट कोणाला कळूं नये याची काळजी बाळगावी व एखादी वाईट आणि भयंकर बातमी कळली तरी बिलकुल भिऊं नये असें देखील त्या पत्रांत लिहिलें होतें.

दुसऱ्या दिवशीं गांवभर बातमी पसरली कीं राजकन्या जुलेखा एका एकीं मरण पावली. ती बातमी ऐकून हसन बेशुद्ध होऊन पडला. सुदैवानें वजीर तेथेंच होता. त्यानें औषधोपचाराची व्यवस्था केली. एका आठवड्यानें त्याची तब्येत सुधारली. तब्येत सुधारली होती तरी त्यानें कोठें तरी जाऊन जीव द्यावा असें मनाशीं ठरविलें. कैरयानें लिहून सावध केलें होतें तरी तें तो पार विसरला.

काळोख पडल्यावर हसन शिराज नगरा-बाहेर पडला. रात्रभर तो पाय नेतील तिकडे चालत होता. दुसऱ्या दिवशीं सायंकाळीं तो एका लहान तलावाच्या काठीं पोंचला.

Fullscreen

52 /84

त्याला पाठी मागून घोड्यांच्या टापांचा आवाज ऐकूं आला. त्यानें मागें वळून पाहिलें तर एक तरुण घोडेस्वार येत असलेला दिसला. अंधुक उजेडांत तो एका तरुण राजकुमारा सारखा वाटला. त्यानें सलाम केला तेव्हां त्या तरुणानें पण नुसता सलाम केला. हसनला वाटलें कीं तो मुसलमान नसावा.

"गार वारा सुरू झाला आहे. प्यायला तलावाचें छान पाणी पण आहे. थकवा दूर होईल." कांहींतरी बोलायला विषय हवा म्हणून हसन म्हणाला. तें ऐकून स्मित करीत तो तरुण घोड्यावरून उतरला. त्यानें पाणी प्यायला घोड्याला उभे केलें आणि हसनला कडकडून मिठी मारली. हसनला तोंपर्यंत कळलें नव्हतें कीं तो घोडस्वार तरुण राजकुमार नसून राजकन्या जुलेखा होती.

कैरयाच्या मदतीनें आजारी पडल्याचें व मरण आल्याचें कसें सोंग केलें हें कैरियानें वर्णन करून सांगितलें. हसन शिराज नगरा बाहेर पडेपर्यंत ती कोठें तरी लपून बसली होती. त्यानंतर त्याच्या पाठोपाठ त्याचा शोध काढीत तेथवर आली होती. तिनें हसनसाठीं आपल्या बापाचा राजवाडा, आई-बापांचें प्रेम, वैभव आणि भोगविलास सर्वांवर पाणी सोडलें होतें. रात्रभर दोघें त्या तलावाच्या काठींच पडून राहालीं. सकाळ होताच दोघं घोड्यावर बसून डेमास्कसच्या वाटेनें निघालीं.

हसन खलीफाच्या विश्वासपात्र व स्वामी-भक्त दरबारी म्हणून राहूं लागला. पुढें खलीफानें त्यालाच आपला मंत्रीपण नेमलें.

[गोष्ट संपूर्ण]

खोड मोडली

एका गांवांत दोन शेतकरी रहात होते. दोघे मित्र होते. गांवातले लोक दोघांना चांगले ओळखत असत. एक स्वभावानें हुशार होता तर दुसरा भोळा सांब. त्याला लोक भोळोबाच म्हणत. तो अगदीं गरीब होता. त्याच्याकडे घोडा किंवा गाडी कांहीं नव्हतें. त्यानें शेतांत सुरण लावले बाजारांत ते विकायला कसे न्यायचे हा त्याच्यासमोर एक प्रश्न दत्त म्हणून उभा राहिला. म्हणून तो दुसऱ्या एका शेतकऱ्याकडे गेला व म्हणाला–"तुझें खेचर मला देतोस का? सुरण विकून आल्यावर तुला तूं मागशील तें भाडें देईन."

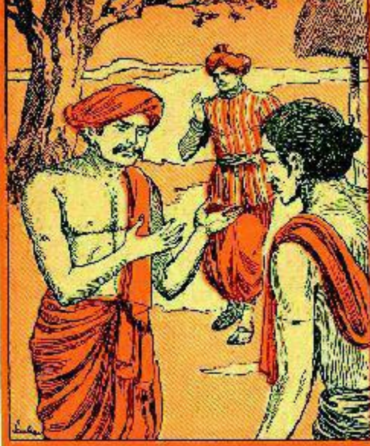
पण तो शेतकरी म्हणाला–"माझें खेचर काल दुपार पासूनच कोठे तरी नाहींसें झालें आहे." म्हणून शेतकऱ्याला दुसऱ्या एका शेतकऱ्याकडे जावें लागलें. त्याच्याकडे एक घोडें होतें. तो शेतकरी स्वभावानें फार लोभी होता. भोळोबा त्याच्याकडे गेला व घोडें भाड्यानें देतोस का म्हणून विचारलें. तो म्हणाला–"देईन पण तूं काय भाडें देशील?"

भोळोबानें पांच कोहाळे देतों म्हणून सांगितलें पण त्या लोभी शेतकऱ्यानें पंधरा कोहाळे दिले पाहिजेत म्हणून हट्ट केला व पांच कोहाळे बयाणा म्हणून ठेवून घेतले.

भोळोबानें आपल्या मित्राकडे जाऊन दहा कोहाळे उधार मागितले. त्याच्या मित्राला आश्चर्य वाटलें. म्हणाला–"पंधरा कोहाळे भाड्यानें मागतो आहे? बरें तर पाहातो मी!"

श्री. वा. ग. जगदाळे

Fullscreen 127 54 / 84

वाटेंत तो खेचरवाला शेतकरी भेटला व म्हणाला—"माझें खेचर सांपडलें बुवा! पाहिजे तर घेऊन जा!" परंतु भोळोबांनीं त्या लोभी माणसाला पांच कोहाळे बयाणा म्हणून दिलेले होते. तो पेंच प्रसंग कसा सोडवायचा हें भोळाबांना कळेना. तेव्हां त्याचा हुशार मित्र म्हणाला—"मी पाहातों काय करायचें तें."

तिघे त्या लोभी शेतकऱ्याच्या घरीं निघाले. वाटेंत भोळोबाच्या मित्रानें त्याला सांगितलें कीं तूं त्याला सांग कीं मला घोड्याची गरज नाहीं, माझे कोहाळे परत दे. त्यानें नकार दिला तर मी पाहून घेईन.

पण भोळोबाला तें कोडें उलगडेना. त्यानें विचारलें कीं तो परत कां देईल? तो साऱ्या मुलखाचा लोभी आहे.

"हें बघ त्याची काळजी तूं करूं नकोस. आज त्याची खोड मोडायला चांगली संधी मिळाली आहे. मी म्हणेन त्याला तूं नुसता होकार देत रहा." भोळोबा चकित होऊन त्याच्याकडे पहात उभे राहाले.

तिघांना येत असलेले पाहून लोभी शेतकऱ्याला थोडें आश्चर्य वाटलें. जवळ आल्यावर त्यानें त्यांना विचारलें—"काय भोळोबा? अहो तुम्ही कोहाळे घेऊन यायला गेला होतात ना? आणि यांना काय घेऊन आला आहांत?"

"आम्ही आलों आहों घोडा पहायला! तुमचा घोडा कोठें आहे?" भोळोबाऐवजीं त्यांच्या हुशार मित्रानेंच उत्तर दिलें.

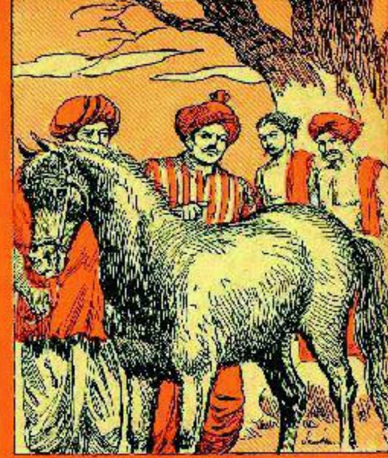
"तो काय उभा आहे तेथें! घोड्याला काय पाहायचं?" लोभी माणसानें विचारलें आणि म्हणाला—"भोळोबा! आणखी दहा कोहाळे आणून दिले नाहींत तर घोडा येथून हलणार नाहीं, विसरूं नका!"

"ओहो हो हो! इतकी घाई कशाला? पहिल्यानें पाहूं तर देशील कीं घोडा पुरतो आहे कीं नाहीं तें?" हुशार मित्र म्हणाला.

"काय पण राव बोलता? अहो घोडा कुठें पुरेसा कीं आहे नाहीं हें कोणी पाहातो का?" हंसत लोभी माणसानें विचारलें.

"तुला काय तें माहीत? मी मापून पाहणार आहें, घोड्याची पाठ!" असें सांगून तो हुशार शेतकरी हातानें घोड्याची पाठ मापूं लागला व म्हणूं लागला—"भोळोबा, तुला दोन टिचा तरी जागा हवी. समज तुला मधें बसविलें व मी पुढें बसलों तर चार टिचा जागा गेली. अन् तुझी बायको कोठें रे बसणार? तिला बसव मागें. आणखी दोन टिचा जागा गेली. अन् तुझी पोरें रे कोठें बसणार? त्यांना बसवूं घोड्याच्या मानगुटीवर? धाकल्या मुलाला त्याची आई घेईल आपल्या जवळ. घेऊं कसें तरी भागवून." तो बोलत गेला.

लोभी माणसाचा जीव खालीं वर होऊं लागला कीं इतकीं माणसें घोड्यांवर बसलीं तर घोडाच बसणार! तो म्हणाला देखील—"एका घोड्यावर किती जण बसणार हो?"

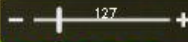

"तें थोडा पाहून घेईल. तुझ्या खांद्या-नाहीं बसत आम्ही! सर्वांनीं पंढरीला जायचें कसें या एवढ्याशा घोड्यावर ही काळजी पडली आहे आम्हांला!" चतुर शेतकरी म्हणाला.

"म्हणजे तुम्ही इतकीं माणसें माझ्या घोड्यावर बसून पंढरीला जाणार?" लोभी मनुष्य घाबरट आवाजांत म्हणाला.

"आहे कठीण पण भागवून घेऊं!" चतुर शेतकरी म्हणाला.

"तर मग मी आपला घोडा माझ्यानें देणार नाहीं." लोभी मनुष्य म्हणाला.

 Fullscreen

"थोर माणसें शब्द देऊन तो मागें घेत नाहींत. तुला हें माहीत आहे." धूर्त शेतकरी एवढें सांगून भोळोबाला म्हणाला– "अरे तुझी म्हातारी आणि म्हातारा कोठें बसणार विसरूनच गेलास कीं. बकऱ्या कोंबड्या सोडून दे पहिजे तर!" अगदीं निराश झाल्यासारखें दाखवीत तो म्हणाला. लोभी शेतकरी घाबरून ओरडला–"माझ्या घोड्याचा जीव घेण्याचा विचार आहे कीं काय तुमच्या मनांत? हा काय खेळ खंडोबा मांडला आहे? मी नाहीं देणार आपला घोडा."

"बऱ्या बोलानें ठरल्याप्रमाणें घोडा दे नाहींतर तुला कोर्टांत ओढून नेईन. सम-लास काय?" चतुर माणसानें दम दिला.

"आपले हे पांच कोहाळे परत घेऊन जा कसा? असा नाहीं घोडा द्यायचा?" तो म्हणाला.

"पंधरा कोहाळ्यांची बोली होती आणि आतां तूं पांच कोहाळे घेऊन जा म्हणतोस? तुझा हा धूर्तपणा या गांवांत नाहीं चालूं देणार राव! समजलां आहांत काय?" चतुर शेतकऱ्यानें विचारलें.

"भोळावानें पांचच कोहाळे दिले होते?" लोभी माणसानें विचारलें.

"ते तूं परत देशील. पण बोलीचे पंधरा कोहाळे? घोडा तरी दे नाहीं तर पंधरा कोहाळे तरी दे." चतुर शेतकऱ्यानें हिशोब पटवून त्याच्या गळ्यांत बांधला.

बिचारा लोभी धांवत घरांत गेला आणि भराभर पंधरा कोहाळे बाहेर आणून ठेवले आणि म्हणाला–"हे घे बोलीचे कोहाळे आणि चालूं लाग!"

तिघे कोहाळे घेऊन घरीं परतले.

राजद्रोही

एक राजा होता. तो आपल्या प्रजेला स्वतःच्या अपत्याप्रमाणें मानून प्रजेच्या सुखाची तो नित्य काळजी वाही. प्रत्येक नागरिकाच्या कष्टसुखाची स्वतःच्या डोळ्यांनीं कल्पना करून घ्यावी म्हणून त्याचा प्रयत्न असे. राजा वेष पालटून नेहमीं आपल्या मंत्र्याबरोबर हिंडत असे. फक्त सकाळीं दरबार भरे त्यावेळीं तो हजर राही. बाकी वेळ तो कोठें व कोणत्या रूपानें हिंडत आहे हें कोणाला माहीत नसे. गादीवर बसल्यापासून नित्यनियमितपणें राजाचा कार्य-क्रम असे.

एकदां राजा व त्याचा मंत्री वेष पाल-टून बराच वेळ राजधानींत हिंडल्यानंतर घरीं परत येत होते तेव्हां त्यांना एक व्यापारी भेटला. त्यानें दोघांना नमस्कार करून एक करंडक दाखविला. राजानें त्या व्यापाऱ्याला विचारलें–"काय आहे या करंडकांत?"

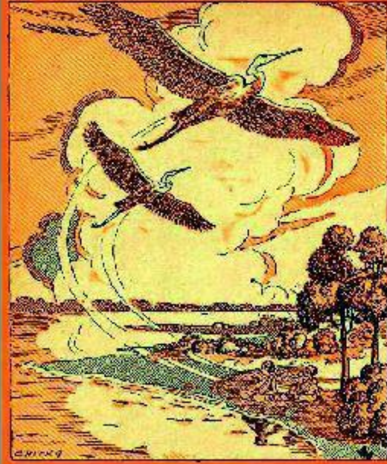
"कांहीं नाहीं, एक सुगंधी चूर्ण आहे, महाराज!" व्यापारी म्हणाला.

व्यापाऱ्यानें आपल्याला ओळखलेलें पाहून राजाला आश्चर्य वाटलें. तरी राजानें आपलें आश्चर्य तोंडावर झळकूं न देतां विचारलें–"काय किंमत आहे याची?"

"एक सोन्याची मोहोर!" व्यापारी म्हणाला.

राजानें एका ऐवजीं सोन्याच्या दोन मोहोरा व्यापाऱ्याच्या हातांत ठेवल्या व करंडक घेऊन निघून गेला. राजा व मंत्री राजवाड्यांत परतले नाहींत. सूर्यास्ताची शोभा पाहण्यासाठीं राजधानीबाहेरच्या सरो-

Fullscreen 127 58 / 84

वराच्या कांठीं गेले. तेथें राजानें तो करंडक उघडून पाहिला. त्यांत एक चिठ्ठी होती. चिठ्ठींत लिहिलें होतें कीं—

"याचा वास घेतला तर हाताच्या जागीं पंख फुटतात व "फुलें" म्हटलें तर हात येतात."

राजा मंत्र्याला म्हणाला—"हें सामान्य चूर्ण दिसत नाहीं. मंत्रवलेलें सुवासिक चूर्ण दिसतें आहे. याचा वास घेतला तर पक्ष्याचें रूप येईल व "फुलें" म्हटलें तर पुन्हां मनुष्य रूप येईल. वास घेऊन पाहूं या तर."

राजा व मंत्री दोघांनीं थोडें थोडें चूर्ण हातांत घेतलें व करंडक एका जागीं ठेवून दिला. त्यानंतर त्यांनीं त्या चूर्णाचा वास घेतला. त्याबरोबर त्यांना सारस पक्ष्याचें रूप मिळालें. दोघे उडत सरोवराच्या पलीकडच्या तीरावर गेले. नंतर उडत राजधानी वरून राजवाड्याकडे आले.

संध्याकाळ झाली. दोघे घरीं परत जाण्याच्या हेतूनें "फुलें" म्हणाले. पण त्यांना मनुष्यरूप मिळालें नाहीं. मनुष्य रूप मिळावें म्हणून त्यांनीं नानाप्रकारचा प्रयत्न करून पाहिला पण तो सर्व फुकट गेला. शेवटीं दमून भागून त्यांनीं सरोवराच्या काठींच विश्रांति घेण्याचें ठरविलें.

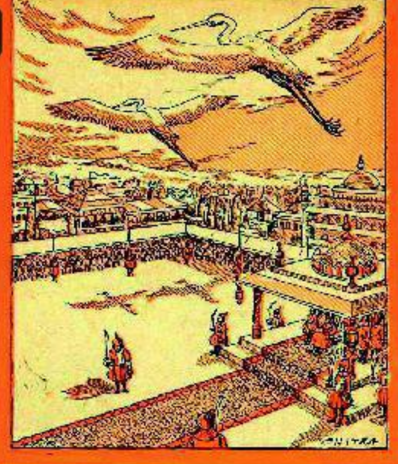
दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं दोघांची झोंप मोडली त्यांनीं मासे खाऊन भूक भागवली. चोचीनें पंख धुऊन पुसून स्वच्छ केले आणि पुन्हां उडत जाऊन राजवाड्याच्या कलशावर जाऊन बसले. राज्यांत सर्वत्र गोंधळ उडून गेलेला त्यांच्या नजरेस आला. राजा व मंत्री कोठें गेले? सर्व याच काळजींत होते.

"आमच्याच शोधांत आहांत तुम्ही!" असें निरनिराळ्या प्रकारें ओरडून सांगण्याचा त्यांनीं प्रयत्न करून पाहिला. पण सारस पक्ष्यांची भाषा कोणाला कळणार? करणार तरी काय ते! पुन्हां उडत सरोवराच्या काठीं परत गेले.

राजा व मंत्री अदृश्य झाल्याची गोष्ट राजवाड्यांतून राजधानींत व देशभर लोकांना कळली. हाहाकार उडून गेला. राजा व मन्त्री वरून तें सर्व ऐकत व पहात होते. त्यांचें सांत्वन करण्यासाठीं दोघे राजधानीवर उडत होते. लोक म्हणत—"या सारस पक्ष्यांना देखील दुःख होत आहे, पहा." पण त्या सारस पक्ष्यांस कोणी ओळखलें नाहीं.

एकदां ते राजधानीच्या मुख्य चौकावरून उडत असतां त्यांना एक मोठी मिरवणूक दिसली. कोणीतरी राजाचा पोशाख घालून अंबारींत बसलेला होता. नव्या महाराजांचा जयजयकार चालू होता. तो सेनापतीचा मुलगा होता. त्याला पाहून राजा मंत्र्याला म्हणाला—"हा राजा झाला तर प्रजेला पिळून काढील."

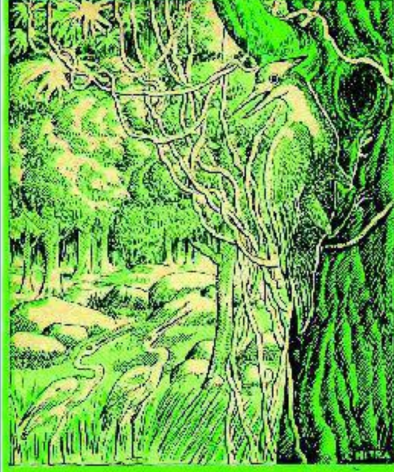
त्याच दिवशीं सेनापतीच्या मुलाचा राज्याभिषेक पण झाला. तो राज्याभिषेक समारंभ स्वतःच्या डोळ्यांनीं पाहून राजा व मंत्री दुःखी मनानें सरोवराच्या काठीं आले.

"आज आपली ही स्थिति होण्याला कारण सेनापतीच आहे यांत मला तरी आतां शंका उरली नाहीं." राजा म्हणाला. नंतर त्यांनीं परस्परांशीं सल्ला करून कांहीं तरी ठरविलें आणि सरोवरापलीकडच्या काठावर निर्जन रानांत जाऊन राहूं लागले.

आठवडे, महिने व वर्षे लोटलें. राजा व मंत्री सारसपक्ष्याच्या रूपानें त्या निर्जन स्थानीं सरोवरांतील मासे खाऊन स्वतःच्या भाग्याला दोष देत आयुष्य कंठीत होते. ते बेडूक व मासे धरायला गेले तेव्हां त्यांना एक विचित्र दृश्य दिसलें. एक पक्षी

Fullscreen 127 60 / 84

सुतारपक्ष्या सारखा चोंचीनें झाडाला भोंक पडून आंतले किडे खाण्याच्या प्रयत्नांत होता. त्याच्या डोळ्यांतून टिपें गळत होतीं.

राजानें कांहीं वेळ तें दृश्य पाहिलें. त्यानें त्या पक्ष्याला विचारलें—"आम्ही बोलत आहों तें तुला कळतें का?"

"हो कळतें!" मागें वळून तो पक्षी म्हणाला.

"तूं आंसवें कां ढाळतो आहेस?" राजानें विचारलें.

"तूं जन्माचा पक्षी, तुला माझें दुःख काय कळणार? मी एक स्त्री होतें आतां मला हें पक्ष्याचें रूप मिळालें आहे." तो पक्षी म्हणाला.

"ऐकूं तर दे तुझी ती करून कहाणी!" राजानें विचारलें.

"या सरोवराच्या काढच्या राज्याच्या सेनापतीनें माझी ही स्थिति केली आहे. मी राजाची कन्या आहें. वडिलांच्या मागें मीच गादीला वारस होतें. सेनापतीनें मला त्याच्या मुलाशीं लग्न करून घायला सांगितलें. मी त्या नीच माणसाच्या मुलाशीं लग्न करण्यास नकार दिला. म्हणून त्यानें मंत्रबळानें मला पक्षी करून टाकलें आहे. जर कोणी मला पक्षी रूपानें स्वीकारायला तयार झाला तर पुन्हां तो मनुष्य रूप मिळेल असें तो म्हणाला. या पक्षी रूपाचा मला वीट आला आहे व मी त्याच्याकडे गेलें तर तो आपल्या मुलाकडेच पाठविणार. माझ्या मनांत पुन्हां स्त्री रूप मिळविण्याची इच्छा उत्पन्न व्हावी म्हणून कांहीं लोक रोज या रानांत येऊन मला ऐकूं येईल अशा तऱ्हेनें कांहीं तरी बोलत बसतात. माझ्या प्रजेला सेनापतीनें कसा त्रास द्यायला सुरवात केली आहे ते ऐकून माझें मन फार दुःखी होतें व प्रजेला पुन्हां सुखी

करण्यासाठीं आपल्या मनाविरुद्ध स्त्री रूप घेण्याची इच्छा माझ्या मनांत उत्पन्न होऊं लागली आहे."

"ते लोक केव्हां व कोठें येऊन बसतात हें दाखविशील का?" राजानें विचारलें व त्या पक्ष्यानें ती जागा दाखविली.

रात्रीं काळोक व्हायच्या आधीं राजा व मंत्री त्या जागेच्या जवळ झुडपाआड जाऊन बसले. संध्याकाळीं कांहीं लोक पक्ष्यानें दाखविलेल्या जागीं येऊन बसून गप्पा मारूं लागले. त्यापैकीं दोघे स्वतः सेनापति व त्याचा मुलगा म्हणजे तूर्तचा राजा होते. तिथे नव्या राजाचा स्तुतिपाठ करीत होते आणि विचारीत होते—"आपली प्रजा कशी काय वागते? राज्य व्यवस्थेंत ढवळाढवळ करायला कोणी येत तर नाहीं?"

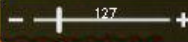
"सुरवातीला प्रजेनें माझा चांगलाच आदर केला व मी गादीवर बसल्याबद्दल समाधान व्यक्त केलें. पण तो सुरवातीचा उत्साह थंड पडूं लागला आहे. जुन्या राजाला प्रजा अजून विसरली नाहीं." सेनापतीचा मुलगा म्हणाला.

"मूर्ख आहे प्रजा! जुना राजा आतां त्यांच्या नजरेस देखील पडणार नाहीं. मी त्या साठीं जरूर ती तजवीज करून ठेवली आहे." एक जण म्हणाला. त्यानेंच राजाला तें सुवासिक चूर्ण विकलें होतें. तो व त्याच्या बरोबर आलेले आणखी दोघे मांत्रिक होते.

"राजा व मंत्री दोघांना तूं अदृश्य कसें केलेंस हें सांगशील कीं नाहीं?" दोघांनी विचारलें.

"मी व्यापाऱ्याचें सोंग घेऊन राजाला भेटलों व एक सुवासिक चूर्ण विकलें. तें

Fullscreen

62 / 84

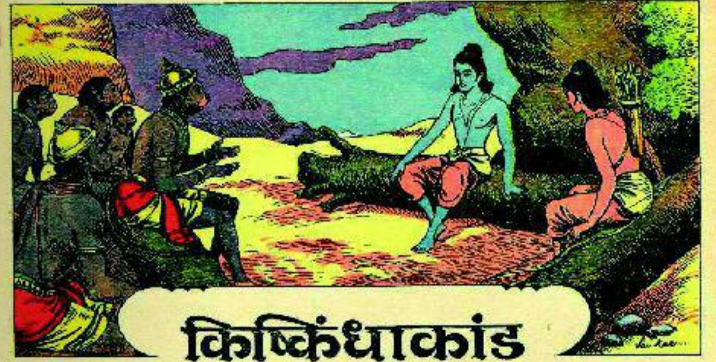
चूर्ण हुंगल्याबरोबर पक्ष्याचें रूप येतें. एका करंडकांत तें चूर्ण व त्याचा उपयोग करण्याची रीत एका कागदावर लिहून ठेवली होती. "फळें!" म्हटल्यास त्यांना पुन्हां मनुष्य रूप येईल. पण मी "फळें" या शब्दाला "फुलें" करून तें लिहून ठेवलें होतें. 'फुलें' 'फुलें' म्हणून ते घोकंपट्टी करीत राहाले तरी त्यांना मनुष्य रूप मिळणार नाहीं." आपण दाखविलेल्या दुष्टपणाचा आनंद दर्शवीत तो जोर जोरानें हंसूं लागला.

राजा व मंत्री तें ऐकून हळूच तेथून निघून गेले व तो पक्षी झाडाच्या बुंधाला चिकटून जेथें बसला होता तेथें गेले. "फळें!" म्हणतांच त्यांना मनुष्य रूप मिळालें. तो पक्षी अजून तेथेंच बसलेला होता. मंत्र्यानें त्याला विचारलें—"तूं माझ्याशीं विवाहास तयार आहेस का?" त्या प्रश्नाबरोबर त्या पक्ष्याची राज-कन्या झाली. तिघें रात्रीच्या काळोखांतच राजधानी कडे निघालीं आणि सूर्योदयाच्या सुमारास राजधानी जवळ येऊन पोंचली. द्वार-पालकानें राजाला व मंत्र्याला लगेच ओळखलें. राजा व मंत्री परत आल्याची सुखवार्ता राजधानीभर हा हा म्हणतां पसरली. जागों-जागीं लोक आपल्या पितृतुल्य राजाच्या स्वागतासाठीं जमा होऊं लागले. तोरणें उभीं करण्यांत आलीं.

सेनापति व त्याचा मुलगा राजधानीच्या द्वाराजवळ आले तेव्हां पाहारेकऱ्यांनीं त्यांना धरून त्यांच्या मुसक्या बांधल्या व त्यांना कैदेंत टाकलें.

राजकुमारीचा एका राजकुमाराशीं थाटानें विवाह झाला. सर्व प्रजा पुन्हां सुखी झाली.

किष्किंधाकांड

वानर दमून भागून, उपाशी व तहानेले मय राक्षसानें निर्मिलेल्या एका विलक्षण स्थानीं येऊन पोंचले. ते एक रम्य तपोवन वाटलें त्यांना. हरणें निरापद हिंडत होतीं. झाडावर पक्ष्यांची किलबिल सुरू होती. वाऱ्याच्या झुळके बरोबर फुलांचा वास येत होता. ज्या बाजूनें वास येत होता तिकडे जवळ जाऊन पाहतां त्यांना एक विचित्र विवर दिसलें. विवर म्हणजे गुहाच होती ती. गुहेंत वेली व झुडपें उगवली असल्यामुळें आंत जाणें सोपें नव्हतें.

मारुतीनें तें विवर न्याहाळून पाहालें. व म्हणाला—

"आंतून पक्षी बाहेर येत आहेत व बाहेरून आंत जात आहेत यावरून आंत कोठें तरी जलाशय असला पाहिजे बावडी किंवा तलाव असेल असें मला वाटतें."

म्हणून सर्व वानरांनीं झाडें झुडपें बाजूला सारून त्या गुहेंत प्रवेश केला. आंत काळोख होता. तरी परस्परांचा हात धरून ते बरेच आंत गेले. कांहीं वेळानें आंत त्यांना पुन्हां दिवसासारखा उजेड दिसूं लागला. सोन्या-चांदीचे रत्नखचित महाल दिसले. जागोंजागीं अगर, चंदन, फळें, फुलें यांचा मोहक सुवास सुटला होता व रेशमी वस्त्रें यज्ञसाठीं ठेवलेली दिसलीं. तें एक तपोवन असावें

Fullscreen 127

तेव्हां त्या ऋतूंत जाऊनच तीं आणावीं लागतात. तीं देखील एका जागीं मिळत नाहींत. कांहीं आसामच्या बाजूला आहेत तर कांहीं नेपाळांत व कांहीं काश्मीरांत. त्यांत एका झाडाच्या फुलांची गरज आहे. हीं फुलें चार वर्षांतून एकदांच फुलतात. गेल्या वर्षी फुलें येऊन गेलीं."

"आणखी एक धातू बर्फाखालींच सांपडतो. हिमालयाच्या कांचनगंगा शिखराखालीं तो आहे. पण तो काढून आणल्या शिवाय मी राहणार नाहीं." वैद्य म्हणाला.

"मग तें औषध तयार होईल म्हणतां?" राजानें विचारलें.

"मिळेल व खात्रीनें मिळेल." वैद्य ठासून म्हणाला. यापेक्षां माझी अशी सूचना आहे कीं राजकन्येला घेऊन जायला आम्हाला परवानगी द्यावी. औषध देण्यापूर्वी तेल मॉलिश वगैरेची चिकित्सा करावी लागते. आम्ही बारा वर्षांच्या आंत राजकन्येला घेऊन येतों. औषध पाणी करून तिचे केस वाढवूं व तिला दांत सुद्धां येतील अशी एक दिव्य चिकित्सा करूं." वैद्य म्हणाला.

राजानें राणीला विचारलें—"घेऊन जाऊं देत राजकन्येला? बारा वर्षे चिकित्सा करून ते तिला घेऊन येतील."

राणीनें होकार दिला.

वैद्यबुवा राजकन्येला घेऊन गेले. तिला त्यांनीं लहानाचें मोठें केलें, लिहावाचायला शिकवलें आणि बारावें वर्ष लागल्यावर तिला घेऊन आले.

राजानें आपल्या मुलीची लांब वेणी व मोत्यासारखे दांत पाहून वैद्य बुवांच्या दिव्य चिकित्सेची प्रशंसा केली व त्यांना मोठें बक्षिस दिलें.

